

GEZELLIGJES MET HUN TWEETJES ALLEEN

**De huwelijksreis
van Daniël Jacob Rudolph Jordens
en Catharina Wijnanda van Hasselt
naar het Rijnland
1891**

M.L. Hansen (ed.)

GEZELLIGJES MET HUN TWEETJES ALLEEN

**De huwelijksreis van Daniël Jacob Rudolph Jordens en Catharina Wijnanda van Hasselt
naar het Rijnland
1891**

Inhoudsopgave

Inleiding	7
Kaart	8
Het reisverslag	9
Index	37

Inleiding

‘Een heerlijk zonnetje bracht Mynheer en Mevrouw naar ’t station, wel vermoeid, door emoties & dergelijken, doch tevreden en gelukkig in ’t vooruitzicht elkaar te mogen bezitten en zoo gezelligjes met hun tweetjes alleen.’ Het genoege dat Jordens in deze zin laat blijken, is kenmerkend voor het hele verslag. Hij schrijft licht ironisch en vrolijk over alles wat hij ziet, denkt en vindt. Waar het kan pakt hij zijn schilders-ransel uit en maakt impressies van het land.

Daniël Jacob Rudolph Jordens (1855-1939) maakte met zijn echtgenote Catharina Wijnanda (Kate) van Hasselt (1861-1939) – een dochter van Alexander Willem Michiel van Hasselt en Cornelia Georgette van Hasselt – een huwelijksreis langs de Rijn tot aan de watervallen van Schaffhausen. Duitsland was voor Daniël geen vreemd terrein. De familie Jordens kwam oorspronkelijk uit het Rijnland en zijn voorouders hadden zich in Overijssel en Gelderland gevestigd waar zij zich tot de belangrijke bestuurders konden rekenen. Daniël’s ouders – Johan Hendrik Georg Jordens en Cornelia Jeanette Welmoet Jarman – hadden hun huwelijksreis ook langs de Rijn doorgebracht. Met zijn moeder en broer Georg en zus Anna Catharina maakte Daniël weer een reisje langs de Rijn en in 1876 ondernam hij met zijn broer Georg en de zoon van hun huisbaas een tocht door dit gebied. Ook de Harz had hij bezocht. De Duitse taal leverde kennelijk geen enkel probleem op, al verlevendigd hij het verslag af en toe met niet bestaande Duits klinkende woorden.

Het jonge echtpaar vertrok op de avond van hun huwelijksvoltrekking – zij trouwden op 14 augustus 1891 – uit Den Haag. Zij reisden per trein, per boot, en met diverse koetsen zoals een vigilante, een fiacre, een chaise, een droschke, een victoria, een janplezier en de diligence. Het aanbod van hotels was zo ruim dat het vinden van een onderkomen zelden een probleem was, gewoonlijk werd niet vooruit geboekt. Daniël en Kate bewonderden vooral de natuur en genoten van elkaars gezelschap.

Jordens schreef snel en nogal slordig. Woorden eindigend op ‘e’ of ‘en’ hebben slechts een lange haal. In de transcriptie zijn die woorden weergegeven conform de hedendaagse spelling. Soms is in het manuscript een enkel woord toegevoegd, waarschijnlijk door zijn vrouw Kate. Het verslag is minstens een half jaar na het einde van de reis in het net geschreven op dubbelgevouwen, dubbelzijdig beschreven, losse blaadjes die door elkaar zijn geraakt. Elke pagina heeft evenwel een nummer zodat de volgorde hersteld kon worden waarna duidelijk werd dat een paar pagina’s zoek zijn geraakt. Ook het laatste gedeelte van het reisverslag ontbreekt. De tekeningen en aquarellen die Jordens onderweg maakte en de kaarten die hij kocht zijn niet getraceerd. Het handschrift wordt bewaard in de Stads en Athenaeum Bibliotheek te Deventer, Familiearchief Jordens, inventaris nummer 341.

Voor de transcriptie golden de volgende regels:

- De spelling, interpunctie etc. zijn zo veel mogelijk zonder wijzigingen overgenomen. Slechts daar waar het voor de leesbaarheid wenselijk was, zijn komma’s en hoofdletters aangepast.
- Duidelijke verschrijvingen zijn verbeterd.
- De oorspronkelijke paginanummering staat tussen [vierkante haken].
- De onderstrepingen zijn gecursiveerd.
- Onleesbare teksten zijn vermeld als < -- > en slechtleesbare teksten staan eveneens tussen <punthaken>.
- De namen van personen zijn zoveel mogelijk in nationale en internationale biografieën opgespoord. Maar niet altijd bleek dat mogelijk, zodat daar toelichting ontbreekt.
- Voor de annotaties is gebruik gemaakt van algemene naslagwerken en reisgidsen die niet nader worden vermeld.

Kaart

Het reisverslag

's Hage 18 23/10 91

Het geschiedde alzoo den 14de Aug. van het jaar onzes Heere '91 dat een jong getrouwd paar na de laatste drukke beslommeringen, zich zelf in een reis gewaad staken, en in een vigilante zonder imperiale, want het nam slechts twee handvaliezen mede, behalve een reisranzel, waar 't noodige inzat voor iemand die de illusie heeft om later schilder te worden. 't Weer was best, en een heerlijk zonnetje bracht Mynheer en Mevrouw naar 't station, wel vermoeid, door emoties & dergelijken, doch tevreden en gelukkig in 't vooruitzicht elkaar te mogen bezitten en zoo gezelligjes met hun tweetjes alleen, de wereld en het schoons, dat zij op zoo veelvuldig gebied zou ten beste geven, te bespieden en te genieten, ver van het land waar eens hun wieg op stond. Van de mannelijke wederhelft stond de wieg feitelijk in de bezittingen van het kleine landje, doch wieg, ruim opgevat, beteekent hier de bakermat der familie en veroorloof ik me dus deze dichtertelijke vryheid.

[2.] Hoe lang reeds van te voren werd de geweldige reis, de gelukkigste reis die men in zijn leven kan maken, tevens de gezelligste reis, besproken, gewogen en als gevolg daarvan besnoeid en bekort, van wege te hoge kosten en lettende op de fysieke kracht der jonge vrouw - hoe dikwijls werden in 't ouderlijk huis de "groszartige" omstreken van dit of dat "Pfardorff" of de heerlijke forellen van een bergstroompje of de selectum vinum album van de Rijnstreken gerepeteerd, de kaart erbij gehaald, de route bestudeerd - en wat al bovenaardsch romantische tafereelen trokken zoo al koutende voorbij die gezellige theetafel in de verbeelding der aanzittende gasten.

En 't is ons niet tegengevallen, zoodat we met een blij gemoed mogen terug zien op al het moois en goeds dat onze oogen mochten te zien krijgen en onze grage magen mochten verorberen en met een dankbaar dito, dat we zonder derailementen of botsingen van onze ijzeren equipage heelhuids [3.] Nederland mochten terug zien.

Zooals ik zeide geleidde het vroolijk September zonnetje ons uit Den Haag en wel langs de vlakke flink bekoeide dreven naar onze tweede handelstad Rotterdam, waar we onze intrek namen in het Maashotel, een goed en aan alle eischen der tegenwoordige veeleischende tijd beantwoordend doch duur hotel. Na te vergeefs gepoogd te hebben in de leeskamer onze oogen open te houden in aandachtige beschouwing van de prentjes in de tydschriften gingen we al spoedig, door slaap overmand, in de lift naar hoogere sferen om daar de rust te vinden na een zóó vermoeiende dag.

En dat was ook noodig om krachten te krijgen voor den volgenden dag, die zeer onze krachten op de proef zou stellen.

Het was vrij laat, toen het zilveren licht van een bewolkte morgen door de reeten der sjalouziën ons wakker riep. Tot groote vreugde van Kate hadden we van uit onze slaapkamer het gezicht op een gracht, want water zien doet haar goed als een echte spruit van ons natte landje. En die gracht blonk en schitterde dan ook zoo mooi [4.] dat men met wellust dat echt Hollandsch stadgezicht kon genieten, terwijl tusschen de dampen van den morgen groote lange donkere massa's heen en weer gleden, wier bovenkanten met het water wedijverden in schittering. Opperuimd, doch niet geheel hersteld van de vermoeiende en toch zoo heerlijke campagne der laatste week, ontbeten we erg op ons gemak in 't gezicht van de grijsgeele Maas met haar krioelende bevolking van fluitende brommende en in wolken gehulde stoombootjes en andere vaartuigen en wandelden langzaam naar het niet ver verwijderd Centraal Station gevolgd door onze twee koffertjes en mijn schilderranzel. Circa tien uur verlieten we de tweede stad van Nederland in een zilvergrijze mist of eigenlijk met waterdeelen sterk gemengde lucht, die ons een mooie doch warme dag voorspelde, wat werkelijk het geval werd, want toen we de groene landouwen na Dort uit het oog verloren en de lilakleurige hei van Noord Brabant te zien kregen begon het zonnetje recht vroolijk door de wolken te breken en op akkers en bewoners te spelen dat 't een aard had en zij is ons trouw bijgebleven tot Bonn toe. Doch we vergaten in 't eerst de hitte zoo mooi vonden we alles en ook al omdat we met weinigen in de coupé gezeten, vrij [5.] raampjes

open of dichter konden doen naar believen. Ons geluk zou echter niet lang bestaan. Het was langzamerhand middag geworden en na Venloo en Neuss gepasseerd te zijn bereikten we Keulen waar we echter niet veel tijd hadden, zoodat we niet konden koffie drinken. Wel kocht ik een halve flesch Rijnwijn en een paar broodjes met wurst, waarvan het eerste het meest in den smaak viel: als vergoeding hadden we een ontmoeting met Jan Reynst die in gezelschap van twee zoons zijn vrouw in Wiesbaden ging opzoeken, doch, wijl we liever alleen zaten ging ieder zijns weegs: het noodlot speelde ons echter leelijke parten - want inplaats na een kennis, dien men liever op de 1e dag van zijn huwelijksreis niet ontmoet, kregen we bij een hitte van wel tachtig graden Fahrenheit een ziekelijke Engelsche vrouw van zeer min allooi en een jong mensch dito zeer vuil en zgunnigjes¹ uitzierend in onze coupé vergezeld van twee jonge hondjes in de zakken van des Engelschmans overcoat en een dito met een gebroken poot in een mandje. 't Scheen dat dat vieze paartje de conducteurs genoeg geld in de handen had gestopt want anders kan [6.] ik me moeielijk begrijpen dat men dat zootje in een 2e klasse kan toelaten in gezelschap van hun hondjes en van een zeer sterke kwalijk riekende parfum afkomstig van de zieke vrouw en de drie hondjes. 't Was in de hoogste mate misselijk en we dankten de hemel toen we in Bonn verlost waren van onze ellende, dat pas tegen den laten achtermiddag geschiedde. Hoe groot was 't contrast toen we ons, na de noodige verfrischung op een ruime waranda bevonden met een prachtig gezicht op de Rijn en het Zevengebergte in de heerlijke frissche lucht met een paar Wiener Schnitzel voor ons en een bokaal echten Rijnschen wijn daarnaast! Te voren had ik reeds in een vlug oogenblikje boven in onze op de Rijn uitzierende slaapkamer een klein schetsje van het prachtig in den avondzon gloeiende en wegdommelende landschap gemaakt. Zoo was onze entrée in het hotel Rheineck te Bonn en onvergetelijk was voor ons het schoone einde van dien dag. Hoe lang we daar gezeten hebben en hoeveel we gegeten [7.] en gedronken hebben (want we hadden honger en dorst) weet ik niet meer - of eigenlijk weet ik het wel, maar [ik] vind de opsomming wat droog! laat was het, toen we bedwaarts togen en de maan prachtige wolkeneffecten boven het weerspiegelend water te weeg bracht, terwijl nu en dan verwijderd gerommel en een flikkerlicht in 't Zuiden scheen aan te duiden, dat Zeus daar flink bezig was met zijn bliksems. Op een der Rynbooten, die we dien avond ook met al haar lichten als een brandend waterpaleis zagen komen en weggaan, zouden we den volgenden morgen onze tocht naar het Zuiden voortzetten, zoo weergesteldheid mocht dienen: en zoo was 't ook - een vroolijk zonnetje bracht ons ook weg uit Bonn en de ruime boot - het was een snelboot die slechts in Coblenz en Bingen ophield en dus betrekkelijk weinig passagiers mede nam - gaf ons de gelegenheid om een gemakkelijk plaatsje uit te kiezen dat tevens geschikt zou zijn als atelier voor mij om naar hartelust te teekenen.

[8.] Alles stemde ons jolig - het jolig zonnetje, het gewuif en gezwaai met zakdoeken tot zelfs met lakens toe der jolige Duitschers (een eigenaardige gewoonte der Noord Duitschers) de jolige gezichten aan boord en last not least - het jolig paartje op een der zijbanken aan stuurboordzij - 't was een mooi begin! We stoomden met een flinke vaart, doch niet zoo snel of instantanéés² konden door mij genomen worden van enkele punten als de Drachenfels, Harzburg, Oosberg. Loreley en wat dies meer zij. Langzamerhand - zoo tegen vier uur - begon 't frisch te worden en gingen we ons heil zoeken in de voorkajuit. Tegen de avond bereikten we zeer tevreden over het genotene Bingen, nadat Coblenz met haar Anlage mij weer terug voerde tot de jaren, dat onze kleine familie, moeder dochter en twee zoons in gezelschap van den steeds opgeruimde oud-zeerob, oom Anton en een oude vriendin van mijns moedertje, Juffrouw Möhlmann daar kostelijke zomerweken hadden doorgebracht.

[9.] Bingen kende ik reeds ook uit dien tijd: terwijl de familie in Coblenz verblijf hield kregen broeder Georg, die pas in zijn admissie-examen voor het Polijtechnikum te Delft geslaagd was en ik de toestemming van mama om met vyftig Hollandsche guldens een tochtje te doen langs den Rijn en we vonden den som groot genoeg om den zoon van onze huisbaas von Eicken mede te vragen. Alzoo gebeurde - we gingen alles op 't goedkoopst bekijken, kwamen van Wiesbaden tot zelfs in Mainz toe, doch bij de terugtocht bleven we in Bingen steken pecunia causa, alias, om dewille van het geld, het reisgeld bedoel ik, dat toen op was. Wat

1 zgunnigjes. Mogelijk een (onbedoelde) samentrekking van zuinig en schunnig.

2 instantanéés: momentopnamen.

zag Bingen er toen anders uit, ('t was in het jaar 1876); een echt Duitsch dorpje met oude huisjes en vooral zeer eigenaardige antieke Wirthshaüser, waar men heerlijk bier en Rüdesheimer kon krijgen voor een prikje en waar bovendien elken avond door de Binger burgers werd gekegeld, waaraan wij dapper mede deden en kameraadschappelijk ontvangen werden en hoewel we, bijkans geen cent op zak, toch vertrouwen genoten omdat we “steinreiche Holländer” waren. Hoe heel anders was Bingen op 't oogenblik dat we voet aan wal zetten: 't heeft het aanzien gekregen van een stad met groote [10.] wijsche paleizen als logementen. Zoo stapten of eigenlijk gezegd reden wij van de boot naar het Hotel Bellevue waar we een ontzaggelijk groote kamer kregen aan de linker vleugel van het gebouw, uitziende op een plein, met jong geboomte omzoomd, waar vryers en vrijsters druk bezig waren aan het vrijen. 't Was een groote holle kamer met wel een zestal ramen, drie aan den Rijnkant en drie aan de zijkant, doch veel van de Rijn en de vele schepen die daar aanwezig zijn, zagen we niet, daar de jonge aanplant de “Rheinanlage” het ons belette.

Toen we goed en wel in het hotel waren en samen bezig waren aan het kluiven van een warm avondeten, bemerkten we tot onze schrik, dat we niet voltallig waren en de plaid achtergebleven was op de boot: na een gewichtige conferentie met den Heer Brodt, den meester des huijzes werd er op aanraden van hem een telegram af gezonden naar Mainz - 't eindstation der stoombootlijn om het stuk zoolang voor ons te bewaren en in afwachting van hetgeen de volgende dag ons zou brengen, sliepen we niet al te gerust in. Den 17^{den} Aug waren we vlug bij den hand, ontbeten snel en rolden al spoedig, onder een warm doch heerlijk zonnetje, naar Mainz toe, waar we na aankomst de tram pakten, om zoo de Rijnkant [11.] en het kantoor van de Stoombootdienst te bereiken. Gelukkig vonden we den verloren zoon heelhuids terug en waren zoo verheugd, dat we ons eenige buitensporigheden veroorloofden in de vorm van aankoop van vruchten, pruimen, en een paar glazen bier. De combinatie was echter niet gelukkig, zooals ik later zal vertellen. Een oude kennis van me, Dr Nortier, die ook met zijn familie zuidwaarts ging, mochten we op zijn rug zien, doch vonden het beter hem stil zijns weegs te laten gaan. En na nog enkele standbeelden, zeer breede straten en mooie pleinen te hebben bekeken, pakten we ons vrachtje weer op, dat we zoolang in bewaring hadden gegeven en snelden naar Heidelberg. Het weder hielp ons mede en maakte ons ook het kort verblijf dat we te Heidelberg hadden, uiterst aangenaam. De pruimen en het bier echter kwamen er leelijk tusschenbeide. We gingen eerst na aankomst koffie drinken in de “Wirtschaft Zur Post” vlakbij het station (een gevolg van de pruimen), beklommen daarna de tram, die ons volgens Baedeker in de buurt van de tandradbaan moest brengen, voor het bezoek van het oude slot en vonden het, na een paar keer te vergeefs gezocht te hebben. 't Dwalen in vreemde oude steden is op zich zelf echter niet onaangenaam, dus spijten deed 't ons niets.

[12.] De tandradbaan was goed bezet toen we naar boven stegen, een zeldzaam gevoel en raar gezicht, als we naar beneden keken door die nauwe koker. Een paar minuten slechts en men is boven en de weg naar 't slot wijst zich zelf. 't Slot zelf maakte op ons, zooals 't wel op iedere bezoeker zal doen, een overweldigende indruk door zijn reusachtige aanleg die zoowel artistiek is als antiek³, wat dikwijls niet samengaat. We kochten een paar kaarten, waarmede we het heele slot werden doorgeleid, beklommen de voornaamste ronde toren aan den rechter vleugel van de ruïne, genoten van het overheerlijke uitzicht en stapten, daar het te voet een heele tocht was en de zon zeer lekkertjes scheen, in een fiacre waarmede we nog halverwege de berg een uitspanning aandeden met een niet minder prachtig uitzicht over Heidelberg en omliggende bergen. Ons wantrouwen in de vroolijke en roodneuzige koetsier werd zeer beschaamd. Integendeel - de man reed ons kostelijk, wees op het belangrijkste van het geen we voorbijgingen, ik herinner me bijv nog de <carcer⁴> der Heidelbergsche studenten, die nog in gebruik is, en bracht ons langs de rechter oever over de oude brug en later de nieuwe, naar het station. Hier echter begonnen de naweën zich te laten gevoelen van de eigenaardige combinatie van pruimen met bier.

[13.] Kate was in 't geheel niet goed te spreken en ze had een benauwd uurtje te doorworstelen voor we in Karlsruhe waren aangeland. 't Was een uitkomst, toen we in Hotel Grosse op de groote markt een uitstekende kamer vonden en hulpvaardige menschen. Ik had het vroeger in de Harz ondervonden, doch

3 Het kasteel van Heidelberg werd door paltsgraaf Ludwig I (1214-1231) gebouwd en daarna door diverse keurvorsten verbouwd. Sedert de vernietiging door de Fransen in 1689 en 1693 bleef het een ruïne.

4 carcer. Kärcher: kruier, voerman.

mocht de voldoening smaken, dezelfde ondervinding hier op te doen, om al, binnen een dag tijds, het goed, dat in de wasch gegeven werd, gestreken en zeer netjes terug te ontvangen. Kate bleef hier een dag onder de dekens, terwijl ik 's middags een verkenningstocht deed om te zien, wat voor merkwaardigs mijn vrouwtje kon boeien wanneer ze weer de oude was.

Dat gebeurde dan ook op de 19de Aug. Nadat we de 18de en de nacht daartusschen een furieuze bezending water en wind van boven hadden gekregen. Gelukkig was het een boel gekalmeerd op de 19de waarvan we gebruik maakten om de voornaamste straten te zien de hoofdstraat per tram door te rijden het hertogelyk paleis⁵ de hortus botanicus en het zeer schoone park daar achter te bezichtigen. Jammer maar dat men in dat park geen enkele sigaar mag opsteken uit respect voor de hertog die niet aanwezig was.

[14.] Het werd mij ten minste op een nattige achtermiddag en er buiten ons beiden haast niemand zich in het park bevond, verboden. De Schlos Garten is anders der moeite waard om te bewonderen. Zij doet me veel denken aan het Loo wat betreft aanleg en telt evenzoo tal van eeuwenoude boomen door dezen of geene hertog eigenhandig geplant en nu met kunst en vliegwerk nl door yzere banden en bouten bij elkaar en recht gehouden. De waterpartijen zijn minder groot dan op 't Loo maar in smaakvollen aanleg doen ze niet onder.

We liepen die namiddag op een erg drassigen grond van wege den regen en kozen natuurlijk de beste paadjes uit, die soms niet de schoonste waren. Kate houdt er daarbij van om zoo nu en dan eens te gaan zitten doch de banken waren allen zoo nat en er heerschte zulk een dauw of mist, dat we 't voorzichtig vonden om ons maar niet aan een ziekten bloot te stellen en onze rustplaats elders in de stad te zoeken na een vrij vluchtig kijkje van de Schloss Garten. Een even vluchtig uitstapje deden we naar de hortus botanicus, waar we tal van planten en bloemen zagen in en buiten kassen op rotspartijen en langs beekjes die de kunst er geïmproviseerd had. Niet ver van de hortus is het schilderijen-museum en Kate, hoewel geen liefhebster van [15.] musea zijnde kon hare nieuwsgierigheid of weetgierigheid niet bedwingen en ik geloof dat zij er geen spijt van had. 't Was wel vermoeiend maar loonend. Het gebouw heeft twee verdiepingen waarvan de beneden dito gevuld is met afgietsels van voorname oude beeldhouwwerken (plijsterbeelden) en van jongere Duitschers: ik herinner me te vaag wat ik daar gezien heb om er een oordeel over te vellen maar ook onder de jongere was veel goeds. In nevenkamers daaraangrenzend curiosa uit den Romeinschen Tijd, zeer merkwaardig, allen in de buurt van Karlsruhe gevonden of opgegraven. Daarna een breede monumentale trap opgaande, komt men in de lokalen waar de schilderijen zijn tentoongesteld. 't Eerste wat 't oog trekt zijn copiën van de zeer beroemde cartons van Raphaël en de verdere zalen geven eene goede dosis oude kunst te zien, waarin de Oud-Hollandsche met de Oud-Italiaansche kunst om den voorrang dingen. De laatste zalen zijn gewijd aan de nieuwere kunst en daar schitterde de Hollandsche school door hare afwezigheid. 't Was een groote verzameling van maar onbeduidende schilderijen: slechts [16.] eene schilderij, ik meen van Adam, was mooi.

't Is natuurlijk dat we van vermoeienis een goed heenkomen zochten in ons hotel. *Mooie cafés* waar men een vroolijk uitzicht en een lekker glas bier had, waren niet te vinden: wel zag ik eene verzameling café chantant's en kleine muziek-gelegenheden in de dagbladen geadverteerd maar de moeite die we deden om ze op te snorren werd niet beloond.

Wat dat betreft is Karlsruhe een vervelende stad. Er schoot niets anders over dan om in hemelsnaam maar naar onze slaapkamer te trekken, want een goed gezelschapslokaal bestond er niet in ons hotel en toch behoorde het onder de hotels eerste rang. Het uitzicht op de markt was echter ruim en mooi en vooral 's morgens als de markt lui de geheele plaats met groenten, vruchten, geheele laken- en snuisterijen-etelages vulden en het zonnetje de veelkleurige lappen en stalletjes en het bonte gewoel bescheen, zeer gunstig voor het schildersoog.

Eens zagen we dat er een concert zou zijn in de Thiergarten of eigenlijk Stadtgarten en zouden we dus twee vliegen tegelijk kunnen vangen een concert hooren en een bezienswaardigheid van Karlsruhe tegelijk bezoeken. We togen er onder begunstiging van goed [17.] weer heen: het onweer en de regen en windvlagen hadden de lucht, scheen het, schoongeveegd. We vergisten ons echter in den ingang en stonden op het punt het zeer schoone badhuis, dat in een klein parkje ligt met springende fonteintjes en tusschen bloemen die

5 hertogelyk paleis. De residentie uit 1715 van Karl Wilhelm markgraaf van Baden-Durlach.

vooral na al de regen heur geur kwistig verspreidden, in te loopen, toen een der tuiniers ons opmerkzaam maakte op onze vergissing en we nog een tien minuten verder te wandelen hadden en toen op de koop toe de teleurstelling ondervonden dat het concert wegens het natte weer was afbesteld. Toen vond ik Karlsruhe werkelijk eene vervelende plaats, van wege al de rust die er heerschte. Om terug te gaan, want we waren boos, vonden we al te gek en op hoop van nog iets bizonders te zien betaalden we ons entrée en betraden de allée aan den eenen kant geflankeerd door gebouwen, nl. de concertzaal, waar 't nu zoo stil was als een muis en keukens en verder gedoe voor de steeds etende bevolking. En we hoopten niet te vergeefs: de natte grond en de plassen, die we hier en daar over moesten springen uitgezonderd, hebben we werkelijk genoten in de schoone aanleg van dat geboomte en waterrijke park. Al heel spoedig treft het oog een aardig vrij groot binnenmeer, waar tal van canotjes van alle grootte kleur en vorm door de kleine Germaantjes of verliefde paartjes worden voortgestuurd. Eene heerlijke uitgezochte collectie stokroozen omzoomt dat water aan de [18.] eenen kant terwijl ondoordringbaar dik geboomte en gebladerte eene achterwand vormt aan den anderen kant van 't meer. Al voortgaande komen we aan een bruggetje waar onder een groote karperteelt is aangelegd, waarmede de jeugd zich fameus vermaakt door de brood brokken aan de kant en zelfs op den oever te gooien, waar honderden groote en kleine karpers met heel veel behendigheid het voedsel in hun respectievelijken magen doen verdwijnen. 't Was me tot nog toe nooit voorgekomen dat visschen op land na aas konden zoeken. Al spartelend en wippend wipte ze het water weer in en als we niet pas gegeten hadden geloof ik werkelijk dat we ook honger hadden gekregen, maar nu niet in het brood maar in de visschjes zelve. Onder hoog geboomte en dik groen gebladerte ontwaarden we nu groote hekken en houten huisjes en getraliede kooien en langzamerhand bevonden we ons in den dierentuin waar vooral herten wilde zwijnen gieren wolven vossen en verder inlandsch gespuis de hoofdschotel uit maakten.

Een publieke weg wordt met een houten rustieke brug overschreden en we bevinden ons in de nabijheid van een tweede meer maar veel kleiner en tusschen hooge heuvels in overal smaakvol aangelegd en bezaaid met banken en menschen.

[19.] De volgende dag den 20ste Augustus moesten we vroeg op, want onze reis zou ons dan voeren over Offenburg en Triberg naar Constanz, een vrij lange weg en we flaneerden na 't ontbijt eerst nog een half uurtje over de markt om de verschillende boeren en boerinetjes in hun kleederdrachten te begluren en tegelijk een paar stenographische kaarten te koopen van deelen van 't Schwarzwald waar we dachten de eene of andere wandeling te doen. In de voornaamste winkel echter waren juist die deelen niet voorhanden en bestelde ik ze aan mijn later adres te Constanz. We betaalden onze waard die ons als steinreiche Holländer fameus ter wille was geweest en reden in ene fiacre met al ons hebben en houden onder een vroolijk zonnetje naar 't Station. Een laatste blik op de stad en zijn torens en ook deze bladzijde uit onze huwelijksreis was voorbij. We waren aan den eenen kant blij dat we weer verder konden gaan: het had anders kunnen uitvallen en ook hoe vervelend is Karlsruhe! Vooral in de Zomer als alle militairen gecampeerd zijn en er dus voor muzikliefhebbers niets te genieten valt. De trein was niet overvol en onze twee koffertjes benevens mijn schilderranzel lagen heel rustig en gezellig bij elkaar boven ons hoofd even gezellig als wij er onder zaten.

[20.] Mijn vrouwtje was Goddank weer hersteld en ik nam mij voor haar geen bier en pruimen tegelijk te laten verorberen en overmatig groote wandelingen te laten doen. Links hadden we nu de bergen, eene eindelooze bergketen, dan eens vooruitspringend alsof ze op de trein wilde vallen dan weer ver afwijkend, - uren ver. Hier en daar kroonde de verkoolde en uitgedoofde bakermat van een middeleeuwsch riddergeslacht op een top of vooruitstekende rots. Rechts slechts eene wijde lijn, in de verte schemerachtig verbroken door de Vogesen, het Rijndal. Eene donkere onweersbui, wier donderen we door het geratel van den trein niet konden hooren, vloog over ons heen en doopte onze trein. Van toen af hadden we geen regen meer en scheen het zonnetje vast. Van Baden dat we na Rastatt passeerden kregen we een paar deftige oude matronen in onze coupée die Baden verlieten omdat het er geen oogenblik droog was. Prettig vooruitzicht! Na een anderhalf uur bereikten we Offenburg een groot en druk station, waar we niet lang behoefden te wachten en in een diessichtswagen⁶ overstapten om beter de Schwarzwald bahn te kunnen bekijken: een geringe bijbetaling

6 diessichtswagen. Bedoeld: een open treinwagon.

loont de moeite zeer, alleen het geratel in de open wagen is wel eens hinderlijk om elkaar te verstaan. We kwamen nogal vroeg en kozen een paar beste plaatsen uit [21.] waarna we het twijfelachtig genot hadden eene hollandsch paartje te zien bakkeleien met een onbeschaamden Mof, die hun plaatsen innam toen ze hun goed onder de bank stopten.

Rond gezegd, is nu de Schwarzwald bahn tegengevallen! Men hoort er zooveel van, dat men er onwillekeurig overdreven voorstellingen van maakt. Te stijle afgronden, te onpeilbare diepten te reusachtige bergwanden: 't is alles veel eenvoudiger. Toch is het een van de curieuste spoorbanen die er in 't Schwarzwald te zien zijn. De Kinzig vally naar de rivier genaamd die bij Triberg van rots op rots zulke dartele sprongen maakt, is eerst zeer vlak en slechts langzamerhand komt men tusschen de bergen, eerst ver verwijderd en daarna ertusschen en er door, half verborgen. We springen zoo nu en dan met de trein de Pinzig over, passeeren verschillende [in] grappig[e] stijl gebouwde plaatsjes, totdat we bovenop een hooge rots in de verte al een vierkante ruïne, een ouden toren zien staan, die we nu en dan door de vele bochten uit het oog verliezen en op eens vlak voor ons hebben - een werkelijk mooi punt. - 't Plaatsje daar in de diepte gelegen heet Hornberg en voort stormen we weer steeds hoog stijgende, volbrengen zonder halsbreken de halsbrekende toeren en dodenrijen voor Triberg en stappen van ons plan af om de zelfden dag door te gaan naar Constanz en [stappen] uit den trein [22.] en laten ons heel genoeglijk al schommelende en knikbollende in een der vele omnibussen naar het hotel Ochsen brengen, een heerlijk hotel, oud als Mozes, met eene groote renommée waar eten en drinken allerkostelijkst en echte Hollandsche zindelijkheid in kamers en linnen heerscht. Al in het rijtuig hoorden we het ruischen der Triberger waterval en we konden de lust niet weerstaan, om er hoewel 't al na zevenen was, een kijkje te nemen. Na ons verfrischt te hebben, wat wel noodig is, als men in een dergelijke open kijkwagen heeft gezeten, bestegen we het opgaande rijpad, waarlangs donderend en bruischend de Kinzig schuurde, dan nog een brug, een klein aardig bergpaadje, waar overal neventakjes der Kinzig sijpelden, zoo klein als een zeer klein slootje en daar zagen we door de dikke zware pilaren, de hooge pijnboomen, het zilvere wit van de verschillende watervallen. Ik spreek van verschillende watervallen, want de val wordt door rotsen in zes groote deelen gebroken, ongetreft nog de kleinere en kleinste valletjes tusschen rotsen en spleten in, die gezamenlijk een oorverdoovend concert vormen. Na genoeg ons gelaafd te hebben aan het schitterend witte gezicht en de met water gedrenkte atmosfeer en na goed ons in dat luchtbad te hebben laten besprenkelen [23.] al gaande over bruggetjes, waaronder enkele bouwvallige, keerden we onder de steeds zwakker wordende watermuziek en eene schitterende en fonkenschietende zonsondergang, opgetogen over al het schoons dat die dag ons had aangeboden, naar hotel Ochsen en schoten, na enkele heerlijke forellen georberd te hebben besproeid met een glas Rijnschen wijn, al spoedig onder de wol. Den volgenden dag zouden we al wandelende en teekenende doorbrengen. Eilaci, wat waren we teleurgesteld toen het reeds voor twaalfen begon te druppelen, en de drup in een aanhoudende regen overging. Gelukkig maar dat ik reeds de vorigen avond een schets instantané⁷ gemaakt had na een der vallen. Tegen vier uur helderde echter de hemel op en vergunde ze ons, om ten minste eene wandeling te maken, alhoewel door vochtige voetpaden berg opwaarts en langs den rijweg van Höllthal weder teruggaande merkten we een zeer schoon doch ongemakkelijk bergpaadje op dat naar de waterval terug voerde en Kate was dapper genoeg om met mij de reis tusschen die kostelijke reuze van pijnboomen met hunne monsterachtige wortels te aanvaarden, soms springende van rots tot rots. Na lang dalen kwamen [we] [24.] uit op een der wandelpaden langs den waterval en gelukte het mij een vrij goed gelukte teekening te maken van een gedeelte van dat pad, zooals dat liep tusschen, ik zou haast zeggen kroop, onder zware rotsblokken. Ik moet zeggen dat we dien dag heerlijk aten en dronken in onzen herberg en als mallen sliepen, waartoe niet weinig bijdroeg, het heerlijke bad dat we des morgens konden genieten. Mijn oogst wat teekeningen betreft was hier echter gering: aan waterverf kon ik niet denken omdat we zoo nu en dan kans hadden een bui op ons lijf te krijgen en we den volgenden dag verder moesten. 't Was net of de duivel er mee speelde, zooals het spreekwoord luidt, want de volgende dag den 22ste Aug. namen we afscheid van Herr Wehrle zooals onze herbergier heette mits betalende eene som van een en vyftig mark zestig penningen en rolden met nog een

7 instantané: momentopname.

paar Duitschers berg af om het station te bereiken en verder de schoonheden van de Schwarzwaldbahn te bezichtigen: dit maal echter niet in een kijkwagen. Het schoons is echter zooveel meer inferieur dan dat van het eerste gedeelte dat ik blij was dat we maar geen geld hadden uitgegeven voor zoo'n kijkwagen.

[25.] Wij passeer[r]en verscheidene groote en kleinere steden waarvan Donaueschingen verreweg de voor-naamste is, zetel van de vorsten van Furstenberg, die in die streken hun bakermat hebben en er vele bezittingen als lust- en jagtsloten hebben; een eigenaardige plaats is echter links uit de wagon kijkende het zeer oude vlekje Pföhren in welks onmiddellijke nabijheid de grafkelder is der vorsten van Fürstenberg in een gebouw dat vroeger een jaghof is geweest der Karolingische vorsten en nu als kerk wordt gebezigd. Wij stoomen zints Donaueschingen langs den Donau, nog een dun riviertje doch bevaarbaar met een vlot, zoodat we op zoo iets Turkye en Konstan[t]inopel hadden kunnen bezoeken. Het bergland is hier zeer kalm en alleen de tippig⁸ gebouwde naar het Helvetisch sijsteem gebouwde boerenwoningen boeien den vreemdeling. Na de zuidelijke zwenking van Immendingen naar Singen krijgen we een aantal zeer pitoreske, soms geheel op zich zelf staande basaltkegels te zien van verscheidene honderde voeten hoog, voor 't meerendeel be-kroond met puntige draakachtige kasteelen en ruïnes: vooral Hohentwiel, dat een heele geschiedenis achter zich heeft is zeer schoon.⁹ Tot Singen reikte ons rondreisbiljet in het heengaan als uiterste punt en kregen we met behulp van een conducteur zonder moeite een plaatskaart (-Zusatz-) Constan[z] waar we tegen den avond arriveerden. [26.] In een van de vele groote bakken alias Omnibussen van het Insel hotel plaats nemende waren we in een ommezien ter plaatse van bestemming. We reden een brug over, vroeger ophaalbrug, nu het binnenhof op (de wallen en muren waren verdwenen) en van het regiment nieuwe gasten werd ieder een cel in het klooster aangewezen tot slaapkamer¹⁰, doch een zeer gemoderneerde cel, die niets meer herinnerde aan den middeleeuwschen, wier muren van zoovele kerkelijke hymnen en krygszangen (want de monniken waren ook flinke krijgslui) zoovele klachten en zuchten der gevangenen zooals Huss-getuigen¹¹ waren geweest. We doolden half in dat onmetelijke hotel en kregen op de tweede verdieping tot groote vreugde van mijn wiefken een kamer, die uitzicht gaf op de Bodensee. Na eerst een gedeelte onzer bagage niet ontvangen te hebben zochten we den weg naar den eetzaal om den inwendigen mensch te versterken en na lang zoeken kwamen we in de vroegere kloosterkerk die in een grootsche en fantastische eetzaal was omgeduikeld. Hoe vreemd was 't ons te moede, toen we in die ruimte, waar vroeger heilige zangen en gebeden opwaarts rezen, het geklikklak van schotels en borden en het proppeschietters-geluid van het ontkurken der flesschen ons oor trof. Het eten was echter goed, de wijn voortreffelijk en we lieten ons niet door onze heilige fantasie van de wys brengen. Door den regen die inmiddels begon neder te vallen te huis gehouden gingen we de breede trap weer op (vroeger het koor) en vermeiden ons in een gemakkelijke sofa in het doorsnuffelen van vreemde bladen en illustraties.

[27.] Op tijd naar bed gaan is een vereischte wanneer men verre reizen doet: de slaap verkwikt, sterkt en maakt dat men den volgenden dag gemakkelijker de steeds op elkaar volgende nieuwe indrukken kan ver-orberen. En we sliepen best in onze cel, zeker ten minste beter dan Johan Huss zaliger in den gebenedijden tijd van veertien honderd en zooveel. Laat opstaan is echter een zwak van me dat ik vooral op reis heb denklijk een gevolg van de drukte des daags en zoo ook mijn vrouwtje.

't Eerste werk was na zonsopgang, of eigenlijk na onzen opgang, de noodige kwantiteit brood honig en thee in te laden en dan de zoolang en vurig gewenschte brieven, kranten en Hollandsche dagbladen ten post-kantore binnen te palmen die wie weet hoelang al plat op heur rug de driftige hand des lezers verbeidden. Welk een teleurstelling wachtte ons - het Postkantoor was Zondags gesloten en slechts 's middags van drie tot vier open. Dat was daarom juist zoo jammer, omdat we door al die soesa ons plan van den dag veranderen moesten en de middag breken waarin we anders een aardig tochtje per boot hadden kunnen maken naar een

8 tippig. Bedoeld: typisch.

9 Op een vrijstaande rots bouwden de Schwabische hertogen in de 10e eeuw het slot Hohenwiel dat in 1800 door de Fransen werd vernield.

10 Het Insel Hotel was gevestigd in een voormalig Dominicanerklooster.

11 Huss-getuigen. Hussieten: aanhangers van de als ketter vervolgd Johannes Hus die in 1415 werd veroordeeld en verbrand.

der naburige stadjes bij de Boden See. Nu moesten we ons bepalen tot een kleine zeereis om ten minste bij tijds onze brieven te kunnen halen.

Het zonnetje echter dat 's morgens zoo vrolijk scheen, ging schuil achter donkere wolken en zond in plaats van verwarmende stralen een stofbui van fijne waterdruppels op de kruintjes der in dezen zomer zoo rijk met regen gezegende bevolking. 't Was in zooverre dus geen groot verlies en bepaalden we onze keus tot het een kwartier stoomens afgelegene stadje Meersburg. Wat dadelijk opvalt is het helder doorzichtige groene [28.] water van de Boden See. Na eenig zoeken en vragen naar den waren Jacob tusschen de velen, die aan de kade gemeerd lagen, kwamen we nog vroegtijdig op onze boot en hadden van daar een aardig gezicht op het drukke gejoel en gegons van de Zondagsmensen, die zich met vrouw en kinderen of met hunne liefjes een uitstapje veroorloofden: dat alles met een achtergrond, die hoog ernstig u aankeek, een achtergrond zoo oud en schilderachtig, dat ik niet kon nalaten er vluchtig eene schets van te maken. Die achtergrond bestond uit een groot zwaar vierkant reusachtig gebouw, van boven geheel van hout, met een dak waaruit ontelbare dakvenstertjes u aankeken: het was het concilie-gebouw waar Johann Huss tot den brandstapel werd veroordeeld. Ik was nog niet met mijn schets klaar toen de raderen de boot reeds in beweging bracht en ik voor het meerendeel hierin op mijn geheugen moest steunen.

De overtocht was ook al eene teleurstelling: een hevige koude wind deed onze vrolijkheids spieren bevriezen en we waren blij dat de tocht zoo klein was en we de overzijde onder onze voeten hadden. Meersburg is, zooals de meeste plaatsen hier, verwonderlijk pitoresk tegen een berg aangebouwd en ten gevolge van gebrek aan tijd was het ons slechts veroorloofd den stad te bezichtigen, de bouw der huizen en het volkstype te waarden doch overigens het zeer oude slot dat het stadje beheerschte te laten zooals het was.

[29.] De terugtocht aanvaardden we des te spoediger omdat er in Meersburg gebrek aan café's was en de enkele dames er even vreemd zouden worden aangekeken als een doffer in een apenkooi. Daarbij dat gure weer op den 23ste Augustus: weinig had ik gedacht, dat we in Zwitserland of eigenlijk 't zuidelykste puntje van Baden den invloed van de Zuidpool zoo erg zouden gevoeld hebben. Teruggaan en in het portaal van het Postkantoor staan was het werk van een ommezien. Een derde teleurstelling moest ik daar ondervinden, daar er wel talrijke brieven en briefkaarten zelfs de Stenographische kaarten uit Karlsruhe, doch geen enkele Hollandsche courant was gearriveerd: voor ons iets vreeselijks want Holland kon wel in nood zitten terwijl wij er kalm op los reisden ja misschien wel geaneexerd zijn, want de laatste Hollandsche courant las ik in Rotterdam, en dat was al acht dagen geleden. 't Is op merkelyk, dat zulk een groot Hotel als het Insel Hotel er geen enkele onzer dagbladen op na houdt terwijl er wel tien Engelsche zijn.

We stopten intusschen den gevonden schat in onze zakken en kuierden arm in arm in de door nattigheid glimmende straten van Constanstusschen de niet minder glimmende regenschermen der Zondag vierders. We zetteden koers naar het huis waar Vader Huss in gewoond had en vonden het na een weinig zoeken in de kromming van een nauwe straat vlak bij een poort.

[30.] Na met nieuwsgierige eerbied de grootte, breedte, karakter en kleur van het monument te hebben op genomen, stевenden we naar de dom om het inwendige ervan te bewonderen: hij maakte echter geen diepe indruk op ons¹², en langzamerhand werd 't ook tijd om ons avondmaal te nuttigen. 's Avonds nog zeer veel drukte en zeer veel regen, zoodat we binnen bleven. Vroeg naar bed en voor deze keer vroeg op was het parool, daar we weer aan 't trekken moesten gaan, doch de brieven brachten zooveel om te bespreken, dat er van het eerste niet veel kwam. Na de gebruikelijke briefkaart, die we daags aan onze ouders zonden, was het zoo zachtjes aan al elf uur geworden - voor Duitschland al zeer laat! -

Den volgenden morgen glinsterde de zon in de plassen en plasjes die 's nachts het levenslicht hadden gezien en nog eventjes na 't ontbijt en vóór 't vertrek informeerde ik in het Postkantoor of er ook nog wat gekomen was doch te vergeefs. Ik liep voorbij het consilium gebouw¹³ en kon mijn lust niet bedwingen om er even een kijkje in te nemen: ik had juist vijf minuten tijd: de trap was spoedig opgerend, het entréé betaald en daar

12 De Dom van Constanst is een kruisvormige romaanse zuilenbasilica uit de 11e eeuw en werd in 1435 en in 1680 herbouwd.

13 Het Conciliegebouw of Kaufhaus werd in 1388 gebouwd. Het concilie van Constanst vond plaats tussen 1414 en 1418.

stond ik midden in de gedenkwaardige zaal; ze was laag van verdieping als men rekent dat wel een tachtig pas lang en een veertig breed was.

Hoogst eenvoudig zag ze er nu uit. Een achttal leelijke houten kolommen liever gezegd stutten schraagden de zoldering. [31.] De vele ramen waren te hoog om erdoor te kijken. Allen de muren waren beschilderd met beelden uit de geschiedenis van Constanz.¹⁴ Dat was zoowat alles en in een galopje ging het weer terug naar het Insel-Hotel. Kate die te moe was, had verkozen te huis te blijven. Nu veel heeft zij niet gemist en als ik nu nog overdenk ons driedaagsch of eigenlijk tweedaagsch verblijf in Constanz dan is dat voor ons eene teleurstelling geweest. We hadden gehoopt de Alpen van zeer nabij te bezien: het donkere regenachtige weer belette het: onze tochtjes, onze wandelingen, alles viel letterlijk in het water: en dan die kou! Nu was 't niet zoo erg als in Triberg (dat echter ook veel hooger ligt) waar de Thermometer Fahrenheit 50° tot 53° wees - des nachts natuurlijk, - maar 't weer was toch zeer guur en het was na al die ongelukken een groote compensatie, dat we in dat zoogenaamd duurste hotel van Constanz een kleine rekening van acht en veertig mark te betalen hadden. Dat was ten minste een voordeel bij alle nadeelen. We deelden nog onze magen en vrienden in der haast per briefkaart mede dat het volgend poste-restante zou zijn in Luxemburg en scheidde niet met weemoed van den eeuwen ouden stad. We waren echter in de wolken dat het zonnetje scheen en bleef schijnen en van toen af hadden we een negen dagen steeds mooi weer achter elkaar. Ons doel was de waterval van Schafhausen te bezoeken: Kate en ik hadden een filippine¹⁵ met elkaar, indertijd in Holland afgesproken dat wie het eerst in het gezicht van de val het gebruikelijke [32.] "Bonjour" liet weerklinken, als overwinnaar te voorschijn zou treden.

De trein bracht ons bij de bruischende val voordat wij het wisten en - ik verloor. - 't Was het Station Neuhausen, vanwaar men van boven, even voordat men er aankomt, een majestueus gezicht heeft van uit den trein: de zon deed de kolossale massa schuim als diamanten schitteren en getroffen door het gezicht vergat ik het woord. Op den naam afgaande en om zoo dicht mogelijk bij den val te zijn kozen we hotel Rheinfall en al hortende en stootende in een juist niet schoon te noemen Jan Plaisier¹⁶ rolden we naar beneden. Hoe hadden we ons echter vergist: het meer dan eenvoudige hotel lag midden in Neuhausen: van den waterval was alleen het brullen te hooren en last not least het scheen ons toe niet erg zindelijk te zijn. In allen gevalle - we konden er weer uittrekken als 't ons niet aanstond en we bleven dus voorloopig waar we waren. Na eerst wat gegeten en gedronken te hebben dat werkelijk goed was, zoodat we voorloopig er eenigzins mede verzoend waren, togen we op zoek naar den waterval, Kate ongewapend (ze vergat haar breikous) ik met mijn schilder ranzel op de rug en op het geluid afgaande bereikten we, na heel wat dalens, de oever van de Rijn en hadden het volle gezicht op de onstuimige watermassa. Nu hadden we al zoo dikmaals de aangebede schoone in photographiën, teekeningen, houtsnee en in illustraties gezien dat we reeds vertrouwd waren met de vorm maar niet met de uitgestrektheid van den val die ons tegenviel, mij ten minste, omdat ze steeds grooter wordt voorgesteld dan ze werkelijk is.

[33.] We hadden echter een mooi punt gevonden op de rechteroever, vlak schuins bij den val en in een ommezien was de ranzel van de rug en open op de grond, de waterbak er uit, al het schildergedoetje in functie en Kate als mijn beschermster zittende op mijn stoeltje en in gespannen verwachting wat ik er wel van zou terecht brengen. Na twee uur aanhoudend werken en plassen met water en verf kwam er iets uit te voorschijn dat me voldoende scheen en voldaan pakte ik mijn rommeltje weer in, wreef mijn best vrouwtje de koude handjes (want ze had haar werk boven in het hotel laten liggen) en liepen in de heerlijke Augustus zon al dreutelende, steeds omziende naar het prachtig gespeel der zonnestralen in de warrelende stroommassa's en de in de lucht zwevende stofregen-gordijnen, naar het slot waar we ons plechtanker geworpen hadden. Daar gekomen maakte onze gastheer ons bekend met de genietingen van Neuhausen, waaronder vooral door hem zeer aangeprezen werden de verlichting met bengalisch en andere vuren van de waterval, wat juist die avond zou gebeuren.

14 De fresco's, verbeeldende de geschiedenissen van de stad, waren in 1875 aangebracht.

15 filippine: afspraak. Een filippine is een amandel met een dubbele pit waarvan een heer en een dame ieder één aten en een afspraak maakten. Wie in gebreke bleef moest de ander een cadeautje geven.

16 Jan Plaisier. Een janplezier is een tentwagen met zitbanken voor een groot gezelschap.

De maan steeg statig te hemel en gaf die avond een bijzonder helder licht en hoewel met den weg niet bekend naar de vele banken (zooals onze Gastheer beweerde) die voor de toeschouwers open stonden, besloten we begeleid door de hemeltoorts het wel te kunnen wagen. We namen den weg door hem aangewezen, doch zagen slechts één bank die geheel bezet was: en Kate was zoo moe maar toch moedig genoeg om gesteund [34.] door mij een donker paadje, hier en daar met trapjes, geheel tusschen het lommer, heel fantastisch hier en daar door een enkel doorbrekend maanstraaltje spaarzaam verlicht af te schuifelen, voetje voor voetje en al voelende met mijn stok & Het weer was overheerlijk en voor de nachtlucht hadden we de plaid mede genomen die uitstekend dienst deed en ons als een filippine¹⁷ in een omhulsel sloot. Langzamerhand gewennende aan het halfduister stapten we moediger en kwamen beneden bij de Rijn oever uit vlak bij een gebouw genaamd Schlösschen Wörth^{er}. We gingen een bruggetje over en bevonden ons op een stuk van een middeleeuwsch slot waarvan het overige door de Rijn langzamerhand ondermijnd ten grave gedaald was. De overgebleven toren was gemoderniseerd en hotel en café geworden. We zochten in een donker hoekje een best plaatsje bestelden en dronken daar begon de komedie. Vreemd - zeer vreemd om te zien al die met verschillende kleuren verlichte schuim massa's maar mooi konden wij het niet vinden: niets meer dan aardig. We vonden de natuur door de maan of zon beschenen veel mooier. De weg terug ging veel vlugger, want de electrische lichten op de hotels Laufe en Schweizerhof die gedurende de verlichting uitgingen, prijkt als twee manen weer in volle pracht en weezen de weg zeer duidelijk aan.

[35.] We maakten nu voor 't eerst kennis met onze slaapkamer, na eerst nog wat gegeten te hebben: 't maakte een wel wat povere indruk, als men zoo uit 't Insel Hotel komt - de tegenstelling was te groot - maar we bleven slechts één nacht en dat verzoende ons. Daarenboven - wat stond ons misschien nog te wachten in de dorpjes en vlekjes van Schlucht- en Albdal en het beste was om ons nu vast te gewennen aan niet te groote of zelfs totaal gemis aan luxe. We sliepen er echter niet slechter of beter om en 's morgens waren we voor ons doen vroeg uit de veeren: er was ook nog zooveel te doen voor we met de trein van zessen naar Thiengen gingen. 't Eerst wat we deden was de noodige porties brood honig en thee in onze magen op te slaan: dan onze noodzakelijke wandelbagage in hand en op schouder te nemen en onze biezen te pakken. De zon deed alles in onze oogen door zijn stralen tintelen. We gingen Neuhausen aan de andere kant bekijken om zoo ook de waterval in zijn geheel te kunnen overzien. Langs een stijle zwaar begroeide vrij hoge rotswand slingerde tusschen het lommer een bevallig voetpad, hier en daar op een soms gevaarlijke uitkijk een prachtig uitzicht gevend op de diep beneden kokende poel: een poosje verder en we gingen een spoorbrug over, waar aan zeer zuinig een smal pad gelaten was voor voetgangers. 't Moet een heidensch gerommeld zijn, wanneer men het treft dat er juist een trein over heen gaat als men er op is, één donderend concert vormend met het onafgebroken geruisch van het water.

't Gezicht van de brug af was aan alle kanten prachtig doch Kate voelde [36.] zich niets op haar gemak en we maakten alzo dat we er maar gauw af kwamen voordat er een trein kwam. Een nauw stijl onder het groen half verscholen voetpad bracht ons na enkele minuten stijgens boven op de linker oever vlak bij het Slot Laufen¹⁸, thans een hotel-tempora matantur; - waar nevens hier en daar verspreide boerenwoningen en een oud kerkje, dat denkelijk vroeger dienst deed bij het slot: voor een paar centimes - want hier moesten we Zwitsersch geld betalen immers we waren op Zwitsersch grondgebied - bekeken we het werkelijk aardigst inwendige van het kerkje, zochten maar vonden geen monumenten of duidelijke grafstenen meer en betraden door de poort het hotel Laufen waar alles, de schietgaten inkluis nog terdege herinnerde dat het feitelijk voor een geheel ander doel was gebouwd. Na daar verschrikkelijk duur een half fleschje wijn en koek verorbert te hebben en op het slot van het schoone uitzicht geprofiteerd te hebben daalden we af om op de door menschenhanden vernuftig tusschen de stijle rotsen aangebrachte uitkijkjes de waterval van deze kant eens te beloeren. Overal moest men echter nog bij passen: voor de Känseli en ook voor de <Fischeholz> waar we haast onder het bereik van het brullend water kwamen en daarom ook voorzien werden van oliejasen. Het verhinderde me echter niet een teekening instantanee te maken onder mijn parapluie of

17 filippine: amandel met een dubbele pit.

18 Kasteel Laufen werd in de 16e eeuw op een hoogte van 414 meter gebouwd.

eigenlijk zonnescerm van de bergen schuins die naar ons in de diepte rolden en ons als 't ware wilden verstikken. Zoo nu en dan een regenbui op je rug was dan ook geen zeldzaamheid.

[De pagina's 37 t/m 42 ontbreken in het manuscript.]

[43.] te huis. De tocht had natuurlijk anders kunnen aflopen, doch met dit einde waren we zeer tevreden: de wandeling toch tusschen ontelbare glimwormen was zeer mooi. Ik behoef niet te zeggen dat we sliepen als zatten. Na zeer poëtische droomen van maanlicht glimwormen en feëen ontwaakten we door het vroolijk zonnetje dat ons haast buiten riep om te genieten van wat er meer te genieten was. We hadden nl. afgesproken om per omnibus tot boven Witznau te gaan, daar uit te stappen een tijd te wandelen te bewonderen en te teekenen en daarna in Witznau een snede brood met een fluit wijn te gebruiken. Als de omnibus terug ging zouden we haar dan daar opvangen. Zoo gezegd zoo gedaan en welhaast hoorden we het hoorngeschal van den koetsier en zaten in gezelschap van een Engelschman die hooger op ging tusschen de wielen, ons bezig houdende met jacht op de paardenvliegen, die door het portier naar bloed dorstende binnen vlogen. Het was een heerlyke dag en eventjes voor bij Witznau kropen we heel verheugd er weer uit, want de blakerende zon maakte het daar binnen erg benauwd. Nog een paar passen en we waren op de plek die ik een paar dagen geleden uit de chais zoo verrukkelijk had gevonden. Om echter tot beneden op de bedding te komen, die 's zomers gedeeltelijk droog en met struikgewassen [en] hoog geboomte begroeid een hobbelig pad aanbood moesten we weer onze spring en balanceer kunst te hulp roepen. Er was een soort van breede dam, alias een dijk door moeder natuur gebouwd uit grootere en kleinere rotsblokken, doch gemakkelijk was die weg alles behalve. Evenwel; het was de eenige weg om er te komen en arm in arm balanceerden we van het eene rotspunt op het andere en bereikten zoo de bedding waar het gesteente door het water ronder en ovaler was geschuurd. Fantastisch mooi maar haast onbegaanbaar. Ook beneden moesten we als gemsen van rotsblok op rotsblok springen, doch het geboomte

[De pagina's 44 en 45 ontbreken in het manuscript.]

[46.] Het eerste wat we deden was te denken aan ons beider maag want 't liep zoo zachtjes naar 12 uur en we waren al van half negen op. We probeerden eerst wel wat van den stad te zien doch de wegen waren zoo geheel zonders den lommerrijk en de zon liet haar straaltjes zoo geweldig stekelig neerschieten dat we spoedig rechtsomkeer maakten en het groene dak in de tuin en het rommelende doch wel wat eentonig gedonder in den aangrenzende kegelbaan verkozen. Een kijkje gaf ons de overtuiging dat al dat lawaai werd voortgebracht door een aantal eigenaars van droschken en chaizen die op een vrachtje zaten te wachten al spelende drinkende en grappen verkoopende. We zochten een plaatsje aan een der vele ronde tuintafeltjes buiten de zon, waar zooveel mogelijk het nauw merkbaar windje van dien <balsemuken¹⁹> morgen zich zou doen gevoelen en bestelden twee diners geprijsd alsof we niet [in] een bescheiden stadje waren en een halfje Pfalzerwijn dat echter omdat het zoo warm was al spoedig gevolgd werd door een tweede. Ook hier werden we overvloedig verrast door Mücken doch in de vorm van wespen zoodat onze servetten zoo nu en dan als molenwieken rond zwaaiden. Wij moesten echter praten en <breiden²⁰> tegelijk nl. meteen bij de kellner, die ons behoorlijk lang op het gevraagde had laten wachten, informeerden welke plaatsen in het Albthal zooal het meest bezocht werden, welke gedeelten hij 't mooist vond, welke vervoermiddelen er waren welke prijzen men vroeg etc etc. De slungel vertelde echter niet veel meer dan in Meyer te lezen staat en we bleven even wijs. Nu had ik wel een brief gekregen te Constanx van den Wirth te Tiefenstein dat hij ons kon hebben doch ik meende dat dat niet het beste deel was van het dal en het hooger op was te zoeken in de dorpjes Wilfingen of [47.] Kütterau of Immeneich of Höchenschwand: vooral het laatste plaatsje bekend als het hoogst boven de zee gelegen Pfarrdorff van geheel Baden lokte mij zeer toe. De kellner vertelde echter dat er een zeer

19 balsemuken. Mogelijk wordt een soort mug of een ander lastig insect bedoeld.

20 breiden. Mogelijk bedoeld breiten: uitbreiden. Breit; breedvoerig.

grootsch en weidsch hotel was vooral bezocht door zieken die lucht moesten happen, dat het een zeer hoge kale vlakte was zonder boomen en dat alles te samen genomen schrikte mij af: Trouwens toen wij er later kwamen bleek de man waarheid te hebben gesproken. Van de andere plaatsen wist hij niets en er schoot ons niets anders over dan ons geluk te beproeven in Tiefenstein. In den aanvang lachte het geluk ons toe, want in plaats van te wachten op den avond-diligence (Abend-Post) was er toevallig een droschkenführer die reizigers van San Blasiën naar het station te Albbrück had gebracht en deze toonde zich bereid om voor drie mark ons beiden met onze bagage naar Tiefenstein te brengen in het Hotel zur Post. Zijn drosken was een heel gewoone victoria waarachter de koetsier reeds druk bezig was onze twee valiesjes met tauwen vast te sjoeren. Mijn schilderrommel kreeg eene plaats binnen en na onze rekening betaald te hebben en na nog veel spreken over en weer waarbij koetsier en kellner vol van lof waren over San Blasiën reden we in een matig drafje dat een heerlijk verkoelend windje veroorzaakte met een gevulde maag nieuwsgierig rondkijkende in ons rollend huisje verder. In de verste verte dacht ik echter niet aan San Blasiën dat zelfs door Meier duur genoemd wordt.

[48.] We reden de spoorlijk over en kwamen direct aan de linker oever van de Alb een riviertje als de Schlucht. Misschien iets breeder, dat we gedurende onze tocht steeds links hadden. Hierboven vertelde ik reeds hoe we opgetogen waren over het Schluchtdal wat betreft het gedeelte boven Brückhaus: doch wat we daar zagen was kinderspel vergeleken bij de enorme hoogte waar we langzamerhand kwamen en de kolossale dieptes waarin we gemakkelijk van uit ons voertuig konden kijken zoo smal was de weg soms. Voor het grootste gedeelte is de weg gehouwen uit de bijna loodrechte wand van het gebergte waartusschen de Alb hier en daar zilver bruischende en altijd klaterende een smal beddinkje vindt, waarin omvangrijke rotsblokken als het ware de levensloop der Alb nog willen bemoeielijken. Zoo nu en dan kruipen we met paard & wagen door een nauw gat in een rotsgevaarte, dat niet zoo gemakkelijk te amoveeren²¹ scheen te zijn. Op een enkel punt dat we voorbij gingen was de weg iets breeder en had een energiek Duitscher de weinige ruimte tot aan de steile wand gebruikt om er een zeer aardig en zindelijk uitziend logement te doen bouwen: voorzeker moet men daar een zeer schoon hoewel ijsig uitzicht in de diepte hebben: voor Meier was het logementje Hohenfels nieuw anders hadden we denklijk daarop ons oog doen vallen. Gedwongen om de zeer groote kronkelingen der rivier te volgen varieerden we in richting [49.] steeds tusschen Oost West en daartusschen liggende streken. Na een half uur berg op gaans sprong de koetsier van de bok liet zijn paard verderop stappen en door een hollandsche sigaar begon hij ons flink te vertellen wat er weten wilden. Vroolijk goedluimig niet veel eischend dat zijn drie eigenschappen die ik in het Badensche ras al zeer spoedig moest waardeeren en vooral in koetsiers en dat maakte dat we recht gemeenzaam over de nieuwtjes en oudjes van San Blasiën Tiefenstein en verdere plaatsjes konden keuvelen. Die koetsiers hebben al een zeer zwervend leven: soms zitten ze zooals hij mij vertelde (in het goede seizoen natuurlijk) in Waldkirch, een poosje later in Neustadt om misschien een paar dagen later aan de grenzen van Zwitserland te zijn. Goed geld maakt ook een goed humeur en daar ze het eerste in ruime mate 's zomers verdienen volgt het andere van zelf. Nu echter vertelde hij mij dat het beste van den ketel af was, - het was trouwens de 30^e Aug. en dat konden we duchtig merken want vele reizigers uit het bergland kwamen we tegen en geen enkele bevrachte chais kwam ons achterop. Het zal zoowat een twee uur geduurd hebben voor we onze zeer romantische en overheerlijke tocht, die Kate vrij wat rillingen bezorgde, te Tiefenstein eindigden dat op eens om een hoek van een rotsgevaarte te voorschijn dook als een allerliefst in de diepte gelegen plaatsje tusschen een menigte van lommerrijk geboomte. Hier daalden we dan ook weer tot dicht bij de bedding en Tiefenstein heeft aan [50.] zijn lage ligging zijn naam te danken. Vroeger was het een roef slot, dat echter sinds onheugelijken tijden verwoest werd en op den top van een kegelvormige berg lag midden tusschen de hoogere toppen in. Om zulk een slot vestigden zich meestal de directe onderdanen en met hen meerdere die den Heer van het slot wenschten te dienen. Dat alles had nu echter plaats gemaakt voor een zeer welvarend gehucht van een twintigtal huizen, waaronder zelfs een vrij groote vlasfabriek, ten minste daar houd ik het er voor wat wij gezien hebben ten opzichte der stof die de werklieden waschtten. Om in het eigenlijke dorp te komen moest

21 amoveeren. Amoveren: verwijderen; slopen.

men de Alb brug over, en deze verbond ons logement met de verdere bewoonde wereld. Hoe waren we op 't eerste gezicht verrast van ons Hotelletje en de schoone ligging die het heeft. Op een vooruitgeschoven rotsgevaarte een tien meter hoog stond het gebouwtje, niet groot maar allervriendelykst en omdat het vlak aan de steeds klaterende Alb stond met een heerlijk uitzicht begunstigd vooral in het beneden dal. Die de ligging wil beoordeelen verwijs ik weer naar de teekeningen van Kate en ook het uitzicht in het dal van uit de plaats is er als aquarel in vertegenwoordigt. Hooger op werd het water eensdeels door de fabriek gebruikt als werkkraft. Toen ons rijtuigje stil hield stond een lange forsche man met een zeer innemend gebaard uiterlijk doch ietwat te magere beenen voor zijn postuur [51.] ons reeds op te wachten zeker vooruit gevoelend dat wij de nog te wachten gasten moesten zijn. Hij hielp zeer beleefd mijn vrouwtje uit de wagen pakte zelf de koffers los om ze naar onze kamer te laten verhuizen en was, in één woord, een model ontvanger van reizigers. Een groote Deensche dog maande hij om vriendelijk met ons te zijn dat het ondiep, vanwege zijn tanden laten zien, nog niet geheel van harte afging, zoodat onze toekomstige huisgenoot weg werd gebracht. Stoffig en vermoeid als we waren van al het kijken wenschte[n] we niets liever dan een kijkje van onze salon te nemen om eens rustig alles nog eens na te gaan en te herzien en na een dutje en wat verfrischend wasschen het tweetal uurtjes (het was al vijf uur) voor het Abendessen te gebruiken om iets van onze omgeving te verschalken. Onzen hubschen koetsier betaalde we zijn drie mark en 50 pfennig bovendien omdat hij zoo hubsch was geweest en toen trokken we in optocht met de meid die onze pakkage droeg een nauwe trap op naar boven. Wat me bevreemde was dat er van vloerkleeden of eenige luxe geen spoor te bekennen was terwijl het huis er na buiten uitzag als een moderne villa. Alles hout, ook de overloop waar onze salon aan [52.] grensde en alles ongeverfd en teerdege stofferig. Onze salon bestond uit een dak-kamertje een twintig vierkante meter groot en evenredig niet hoog met een dubbel uitslaand raam, maar overigens hoe klein 't ook was uiterst vrolijk en knusjes. In hoekjes en gaatjes waren onze valiezen en reisbenoodigden al spoedig gestopt en opgehangen en mochten we ons verheugen in een heerlijke rust. Nu zaten we dan toch, wonder boven wonder, in een zeer romantische natuur, in een hotelletje met prachtig uitzicht en genoten van een bijkans onbeperkte vrijheid want zooals ik merkte waren wij op dit oogenblik de eenige vreemde gasten in Tiefenstein. De rust duurde echter niet lang en het smalle stijle trapje weer afdalende zochten we zoo spoedig mogelijk de heerlijke buitenlucht op en wandelden of liever gezegd kuierden we op ons gemak het dal dieper op den brug voorbij. Het dorpje ligt voornamelijk in afgezonderde huisjes aan de rechter oever op een sterk glooiende weide waarin de landwegen en paden als witte slangen zich slingerden tusschen geboomte en woningen. Daar achter, een beduidend eind hooger, kronkelde de heerbaan naar Görwihl en verder Noord Westwaarts langs den berg, en als achtergrond waren slechts bergen en nog eens bergen.

[53.] De weg liep toen we het bewoonde gedeelte achter ons lieten steeds kronkelend aan de linkeroever der Alb Noordwaarts en de groote rotsblokken bewonderend en ze van naderbij willende bespielen, daalden we een glooiend stukje weide af, zeer drassig door de vele naar beneden siepelende watertjes zoodat het hier en daar het idee er van had alsof we in een moeras liepen. Tusschen het aan de kanten groeiend wilgenhout ons wringende, vonden we tusschen de rotsblokken waarmede het riviertje als bezaaid is, aan den oeverkant een breede groote steen waartegen we konden leunen en deels zitten en fluks maakte ik van het eigenaardig bruischende water en de donkere rotspartijen een klein houtskool tekeningetje ook te vinden in Kate's schetsboek. Het werd echter langzamerhand donker en ook riep de klok ons voor het avondeten zoodat we spoedig den terugtocht aanvaardden. Te huis gekomen zochten we te vergeefs naar een eetzaal of -kamer voor de logées; er bestond slechts een gelagkamer maar 't eten was voortreffelijk [54.] en de forellen smaakten ons uitmuntend: vooral Kate kreeg er hoe langer zoo meer de smaak van: dat alles gemengd met wijn en opgewektheid (dat is de beste dans) deed ons een uur later in een tevreden stemming in den slaap buitelen, waaruit we niet dan slechts laat, toen de zon reeds haar heerlijke stralen over het overheerlijken dal uit goot, ontwaakten. Hoewel 't daar, evenals overal elders, zooals we later merkten, niet aan springend gezelschap ontbrak was de vermoeienis van den dag toch te groot geweest om er ons iets van te doen gevoelen. Wat dat betreft spande echter Brückhaus boven alles de kroon waar er behalve springend wild, nog vliegen wespen en krekels waren, altegaar geen welkome gasten voor mijn lief vrouwtje die ze dan ook van harte ver weg

wenschte. Wat mij betreft, ik word erdoor aangetrokken en voel me nog meer een stuk met de natuur, daarmee vereenzelvigd. - Den 30ste bood ons weer een verrukkelijken dag aan. [55.] Dat moet ik zeggen het weer liet ons, op enkele dagen na, niet in den steek en zeer zelden werden we door aanhoudende regen geplaagd. Een vlug ontbijt met heerlijke honig was 't werk van een oogenblik en gewapend met parasols lees- en schetsboek togen we uit op verkenning het Albdal verder in. Wij gingen het weideken van den vorigen avond voorbij terwijl de zon duchtig de stralen van de rotsen langs den weg op ons terugkaatste. Zoo langzamerhand begonnen de zweetdruppeltjes te arriveeren. Nóg een bocht en nóg een bocht - we zullen zoowat een half uur hebben gewandeld - toen zagen we iets bizonder fraais! De wand was zeer stijl van het ravijn dat tot de bedding voerde en overdekt met meest bizarre rotsklompen waardoor heen en tusschen [een] massa van bloeiende struiken: beneden bij het water grijsgroen riet: aan het einde het ravijn als het ware plats afgesloten door een hoge roodgele muur met grijze en blauwachtige aderen! en in die muur een kleine scheur waaruit de Alb met woest geweld als uit een [56.] gevangenis kwam: daarboven op de kroon van die rotsmuur een bouwval van een oud slot hoekig tegen de blauwe lucht afstekend en half verscholen onder reuzen van pijnboomen. Wat een pracht van een ligging voor een slot: het leek wel een arendsnest en toen we naar huis gingen konden we niet genoeg het uitzicht roemen door een zeer groot gedeelte van het Albdal. Dat slot heette Rihburg doch heeft zich als zoovele anderen niet staande kunnen houden in de loop der eeuwen. Om het imposante van het geval beter in mijn schetsboek te kunnen weer geven moesten we in het ravijn afdalen en een zeer stijl paadje, hier en daar afgebroken door sipelende watertjes en meer voor gemsen dan voor menschen geschikt bood ons het middel aan om tot ons doel te geraken. Keetertje bewonderde ik bij deze toer ten zeerste: zonder eenige vrees of last van duizeligheid zweefde ze achter mij aan als een fee van rots op rots en was de stap moeielijk, dan hielp ik haar een handje hoewel 't zoo 't scheen niet noodig was. Ik had mijn schilderranzel op de rug en was met die ballast lang niet zoo op dreef.

[57.] Eindelijk - het zweet gutste me van het hoofd, waren we tot een paar meter van het water gekomen. Kate vond een dikke steen die haar zeer goed kon dragen doch die wegens zijn scherpen rug haar later toch begon te kwellen zoodat ze naar een beter moest omzien: met zonnescherm en boek en het gelispel en bruischen van het heldere water en het uitzicht op de in de lucht stekende burcht was zij al spoedig in gedachten verzonken. Een groote platte kei van een paar meters in 't vierkant uitstekend in het woelende water en tusschen de rietplanten, bood mij een vrij goed atelier aan. Mijn stoeltje was spoedig geklaard en mijn ranzel open en met een woede begon ik een poging te doen om het grootsche van deze natuur weer te geven. Hoe moeielijk is het echter op een blaadje van zooveel centimeters het hooge uit te drukken en het gloeiende zonlicht, dat mij zonder scherm bijkans verschroeide en de teere blauwe schaduwen van boomen en rotsen. Na een goed uur blakeren en aanhoudend steken der Mücken die zelfs na een klap van je zakdoek op je gezicht bleven kleven, was het hoog noodig, wilden we niet gebraden te huis komen, om ons marschwaardig te maken. Kate had zeer genoten van de Alb doch de koelte die [58.] wij van het water verwacht hadden was nihil vooral omdat geen windje daar beneden te bekennen was. Mijn prulletjes had ik spoedig bij elkaar en in de hitte van den dag, 't was zoowat twaalf uur, klauterden we weer naar boven. Kate was er veel eerder dan ik en keek met een medelijdend gezichtje hoe ik met mijn pakje naar boven sukkelde. Toen we boven waren, was het alsof we als versche kadetjes uit een oven waren ontsnapt en deed ons het heerlijk windje op de straatweg ter dege goed. Al op wandelende bewonderden we een pracht exemplaar van een groote bonte spin en amuseerden ons met het haastig wegschieten van troepjes hagedissen die op onze nadering in hun koele rots[s]pleten zich beveiligden. Ze waren geheel van hetzelfde soort dat wij in Holland hebben. Een paar jongelui die een voetreisje maakten ontmoetten we nog op de rots van de ruïne Rihburg, die we om het uitzicht te genieten even opgingen. Op de gevaarlijke kijkpunten hielden we elkaar natuurlijk vast, wel noodig, omdat we direct van de steilte naar beneden konden tuimelen en dat een dikke honderd meter. Verder liepen we geheel alleen als of 't ons buiten was, hand in hand keuvelende hoe de oudjes het te huis wel zouden maken over het mooie [59.] weer het pitoreske dal van ons geluk en honderde zoetigheden meer.

Kate had zich zeer goed gehouden voor haar doen, daar ze eigenlijk nooit gewend was aan wandelingen zoodat ik daarmee rekening houdende het voetreisje dat ik op het programma had opgaf - doch nu was ze

dan ook moe en nam een siesta van een half uurtje in ons kamertje dat haar weer verfrist en verjongd aan den 1 uurstafel bracht. Het weer was echter te warm om een excursie in een andere richting te doen zoodat we besloten om na den eten als de zon onder was eens langzaam het dal een eindje af te kuieren. Tot mijn schrik bemerkte ik echter dat mijn mes in het ravijn was achter gebleven denkelijk op de rots na het punten van mijn houtskool, en ik was niet zoo goed of ik moest er weer heen, niet dat me dat in een ander geval zou verdrieten maar wel nu in de brandende zonneshijn - in die oven.

Edoch de angst dat wellicht iemand van den lande op de plaats waar wij gezeten hadden inspectie zou doen en er eerder [60.] zou zijn dan de rechtmatige eigenaar gaf mij vleugels en gelukkig vond ik het corpus delicti en was in een wip weer te huis. Nu een der nog overschietende bruiloftsigaren, waarvan het aantal van vijfentwintig al aardig gedund was, en door mijn beste schoonvader in mijn zakken waren gestopt bij het weggaan uit het ouderlijk huis, een dier prachtstukken in heel Duitschland voor geen geld te krijgen, die in eens mijn genot op zijn wolkjes zou overbrengen naar het stille drabbige water in de Veerkade en zoo in het huis met het yzeren hek en het tumult en de levendigheid daar in de laatste weken - van dat prachtstuk dan heel voorzichtig het puntje afgesneden en 't vrouwtje attend gemaakt op de heerlijke geur die er van zou uitgaan waarmede wij Tiefenstein zouden bewierrooken - dat zijn oogenblikken waarin men zich den Keizer aller Duitschen te rijk voelt. Te samen met Kate in een gemakkelijke houding je lekker makende dat hoort erbij.

[61.] Intusschen we lieten 't ons aan niets ontbreken: Aan tafel hadden we ons vergast aan een paar heerlijke forellen en eens een soortje ouder wijn genomen die Kate zich best liet smaken ten minste beter dan de jonge landwijn die omdat ze zoo goedkoop was en zulk een verfrisschende drank opleverde in de hitte, voornamelijk op onze tafel prijkte. Ik wilde wel dat we in Holland ook in staat waren om voor een 25 pfennig een karafje van dat heerlijke vocht te bemachtigen doch de jonge wijn, zooals de waard ons vertelde was niet bestand tegen het vervoer. Breedsprakerig en lastigvallend was onze waard anders niet, integendeel, hij zou niets geen notitie van je nemen, doch eenmaal gevraagd was hij de beleefdheid in persoon. Zoo maakten we afspraak dat hij den volgenden dag zijn chais en een goeden koetsier voor ons zou klaar houden om door het dal een ritje te maken naar Hochenschwand en over de bergwegen terug. We moesten dan vroeg gaan hoogstens 9 uur en 8 uur ontbijten. Al pratende en kijkende naar diligences die soms met gasten Tiefenstein doorgingen of velocipedisten die eventjes aanlagen om een hartige dronk bier te nemen (bier wordt hier veel gedronken) schoot de tijd op en zaten we veilig onder een soort van zij=galerij met stoelen tafels en banken naar al de bestoven reizigers [62.] te kijken; want stof was in die drooge dagen enorm goedkoop, ook in ander opzicht voor de Duitschers die door hun uien²² en luidruchtigheid heel wat lawaai in de pendoppe²³ schopten. Ik bestudeerde onder den hand de vele verscheidenheden van vlies- en schubgeveugelde insecten die op ons en tegen de eene met ramen afgeschoten wand zaten en een entymoloog zouden doen watertanden. Doch aan alles komt een eind en daar het pas vijf uur was, besloten we voor het avondeten toch nog eens uit te gaan en het onvrije binnenshuis te verwisselen met het vrije daar buiten. Onder onze zonneschermen arm in arm met niets bij ons besloten we eens te gaan zien wat achter de Rihburg lag.

Tot de Rihburg was de weg ons reeds bekend doch de zonnestralen kwamen meer zijdelings in het dal zoodat de warmte dragelijk was. We brachten het echter niet verder dan nog een bocht Noordwaarts daar Kate te moe was en na hier en daar nog een poosje op schaduwrijke plekjes op rotsen gezeten te hebben zakte we zoo weer af naar ons hotelletje. De lucht had ons echter goed gedaan en met de noodige eet lust gedydde ons het avondmaal waarna we buiten toen de zon onder was ons op de weg bewogen op de brug bij den ingang van het eigenlijke dorp en van het zoele avond windje profiteerden. Door het blakeren van de zon hadden [63.] de rotswanden nog een hoge temperatuur dat men heel goed kon merken als men daarlangs liep. Tijdschriften of wat dies meer zij waren er in ons hotel niet te vinden alleen een valsch clavecimbaal uit welks snaren ik de harmonieuste tonen haalde.

22 uien: grappen, grollen.

23 pendop(p)o: soort hal of open galerij van een aanzienlijke Indische inlandse woning.

Wij moesten bekennen dat al is de natuur hier nog zoo bekoorlijk, het toch een groot gemis is, om zoo van de buitenwereld geheel afgesloten te zijn en dat door totale afwezigheid van literatuur de avonden door ons vroeg werden gesloten verklaard. Wie daaruit echter wil afleiden dat we na een lange nachtrust vroeg opstonden, vergist zich. Wie eene voetreis doet, is daartoe wel verplicht, als hij niet gedwongen wil zijn in de barre zon te loopen doch voor ons was het reisje meer een soort spelevaren, door op je gemak, kom je er vandaag niet dan kom je er morgen. Daar we echter voor den volgenden dag den 31sten Aug. vroeg op moesten om 7 uur (!) om na ontbeten te hebben de tocht naar Höchenschwand te aanvaarden kwam onze levenswijs ons zeer goed te stade. Om zes uur sprong ik al uit bed om uit ons raampje te kijken en kreeg ik de schrik op 't lijf bij het zien van een totaal grijze hemel. Iets was er echter dat ons als iets nieuws zeer merkwaardig voorkwam. Groote witte [64.] wolken nl zetelden nog geen 150 meter boven ons hoofd tegen de bergwanden en dreven zachtken weg om voor anderen plaats in te ruimen. Soms was het alsof we ons hoog in de lucht in een groot soort ballon bevonden. Intusschen, onze vrees was niet ongegrond, tegen een uur of acht begon het te regenen en hoewel we door ons raampje konden zien, hoe beneden bij de stal onze koetsier reeds duchtig bezig was aan het poetsen van het tuig zoo geloofden [wij] dat onze toer in werkelijkheid in het water was gevallen. En zoo was het ook. Beneden gekomen beweerde de waard dat we wel konden gaan doch dat we niets aan ons tochtje zouden hebben en het beter was om het uit te stellen tot den volgenden dag. 't Verstandigste was om ons zonder mopperen aan zijn oordeel over te geven en goedschiks kwaadschiks te probeeren of we ons in ons kluis zouden kunnen amuseeren. Nu hadden we herhaaldelijk reeds het mooie uitzicht bewonderd van uit ons kamertje en deze regendag gaf onwillekeurig het aanzijn van een teekening uit dat raampje gezien op het landschap dat nu zooveel mooier was door de vochtige dampkring die het omhulde. We maakten van de nood een deugd: Kate hield zich bezig met lectuur en ik met mijn aquarel en zoo ging de dag nog vrij wel aardig voorbij.

[65.] Zoo'n dag rust, absolute rust voor onze beenen was hoewel gedwongen toch zeer welkom. Op reis overhaast men zich toch meestal om zooveel mogelijk te zien te genieten voor zijn geld en hoewel wij niet aan overmaat van haast laboueerden, zou ik, als ik doleerend²⁴ was, hierin toch een vinger Gods zien, zoo goed deed het ons. De zon kwam eventjes voor 't naar bed gaan tusschen al die nattigheid heen kijken en de lucht was zoo overheerlijk verfrisschend dat we niet mochten nalaten eens eventjes te probeeren of we iets van de oude ruïne Tiefenstein konden vinden. De brug over langs de fabriek langs een slingerweg het hellend weiland op en zoo meenden wij er te komen doch na een kwartiertje moesten we terug - de weg liep dood en werd ten laatste een voetpad naar een steenhouwerij. Toen de andere zijde van het bergje op langs een zeer mooi paadje waarover oude boomen zich heenbogen en met heur loover het een beetje mystiek donker maakten. Kate had echter genoeg van al dat klimmen en had meer smaak in dalen, zoodat we alleen weten waar het slot gestaan heeft, maar er verder niet veel van gezien hebben. We zagen trouwens zooveel ruïnes dat 't op een niet op aankwam. Alzoo en met een temperatuur van slechts 51° Fahrenheit eindigde deze dag. Wat mijn tekeningetje betreft - ik moet bekennen dat ik mij fameus er toe opgewekt gevoelde, want de natte [66.] dampkring deed er het zijne toe om het fijne dat wij bij ons in Holland zien er over te brengen en in plaats van strakke luchten en scherpe gezichtseinders al de wolligheid en zachtheid te geven die onze luchten zoo kenmerken. Door de regen werd tevens de stof van de bladen en rotsen weggespoeld bruischten de beken en ook de Alb onstuimiger en kwamen de kleuren beter uit. Ik kwam dus tot de conclusie dat men in Duitschland om te schilderen zoo nu en dan regen moet hebben. - 't Had flink uitgeregend toen we den volgenden morgen 1 September opstonden doch O, schrik een dikke nevelwolk bedekte ons dal en de thermometer wees 56°. Op tyd beneden ontbeten we in een ommezien en bestegen daarna ons karikel, een soort van chais zoo als wij gehad hadden toen we naar Bruckhaus reden maar iets gemakkelijker voor de touristen - we konden ten minste lekker leunen en toch tegelijk rondkijken. Een zware bonk, een echt strydros uit der Batavierentijd trok het chaisje als een veertje over de mooie macadam wegen en de kaart voor ons uitgespreid boven op de reisdeken die onze goedige waard voor de kou 's avonds ons had

24 doleerend. De Dolerenden: zij die zich in 1886 uit het synodaal verband van de Nederlands hervormde kerk hebben losgemaakt.

medegegeven. In snelle vaart vlogen we Tiefenstein en zijn berg voorbij en snoven de heerlijke geuren van het groen in vooral van de dennen die na de regen geurden [67.] dat het een aard had. De Alb bruischte met woedend gerommel in de diepte en hier en daar waar 't nog al woest toeging stegen dunne dampen als rook naar boven. De oostewind joeg nu de nevels op en het zonnetje brak door. De Alb kronkelde geweldig doch de weg nog veel meer en dan eens was 't alsof 't geluid flak naast ons was om later als een verweiderd gerommel tot ons te komen gedempt door een muur van pijnen of een steile rotswand. We passeerden in een oogwenk Rihburg en kwamen we haast aan de samenvloeiing van Ibach en Alb. Hier splitst de weg zich en gaat de eene tak over de Alb over een hooggelegen brug verder naar Todtmoos terwijl wij op de weg bleven naar San Blaziën. Om het schoone uitzicht van af de brug in het dal te hebben stapten we even uit en we hadden werkelijk ons de moeite niet te betreuen: de Alb en Ibach beiden door de regens van de vorigen dag gezwollen, donderden een honderd meter diep hun schuimende wateren tusschen de glimmende rotsblokken en wel vijf minuten bleef Kate die nogal van water partijen houdt in gedachten verdiept er naar staren. Ook de omgeving was prachtig: 't was nog betrekkelijk vroeg half tien en 't zonnetje bescheen met goudglans nog slechts 't boven gedeelte der Westerwand en haar geboomte [68.] dat alles prachtig afstak tegen de klaren blauwen hemel: daaronder was alles echter zwartglimmend grauw en donker waartusschen de rivier als een kronkelende zilveren streep uitblonk. Ik had echter op mijn kaartje gezien dat een paar honderd meter verder een Lezenswürdigkeit was nl. een Teufelsküche en onze koetsier zou ons voor den ingang brengen. We stegen uit en daalden langs een donker door de regen glibberig rotspad onder dik groen naar beneden steeds dichter bij het klaterende water dat we hier en daar bij een bocht tusschen de boomen zagen schitteren. Hoewel 't een groote hoop zeer reusachtige uitgeholde rots was waartusschen het water zich doorwong viel het mij echter wel wat tegen en kan ik niet dan met een glimlach denken aan der Duitschens breed-sprakerigheid die hieraan het idee van een keuken des duivels verbond: ik verwachtte er iets van warm water bronnen of vulkanische werking of iets dergelijks maar niets van dat alles. Intusschen om er toch een souvenir van te hebben maakte ik mijn schetsboek open en krabbelde op een der bladen de lijnen der grillige uitgeholde rotsen. Wel een half uur zaten we daar: Kate op mijn schilders ezel en ik op een droog stuk rots echter volgens Kate veel [69.] te lang. Bij het steigen van de zon en het vorderen van onze tocht werd het dal hoe langer zoo meer oninteressant. Het verwijdde zich en reeds uit de verte konden we te midden der weiden en aan de zoetvloeiende Alb het gehuchtje Nidesmühle bemerken, een pension zooals ik zag. De Alb is hier zeer mak en spiegelt op zijn Hollandsch de aan haar oever gelegen boerenwoningen en watermolens terug. In Immeneich een kwartier verder stopten we. De zon scheen nu over het dal heen verlichtte alles doch verhitte ook alles en met haar kwamen die eeuwig lastige Mücken weer, echter nu waren 't paardenhorzels van de ergste soort, waardoor onze stevige rosinante zoo nu en dan, tot niet geringe schrik van Keetertje, op den hol ging. De weg was boomloos en aan weers zijden siepelden kleine afwateringslootjes. De woningen waren hoe langer zoo menigvuldiger en op eens stopte onze koetsier voor een hecht oud steenen gebouw met steenen trap wat mij eerst toescheen het gemeentehuis te zijn. Ik was erg blij want het arme beest kon ik nu van een paar van zijn gulzigste vijanden verlossen en had dan voor het verdere van den tocht ten minste [70.] geen holpartijen meer. Gewapend met mijn kaart verpletterde ik de brutaalste rakkers terwijl de koetsier voedsel aanbracht medelijdend mij aankijkende, beweerde dat de beesten hier niets om de Mücken gaven. Dat kan wel, doch de holpartijen bevielen me toch niet. Enfin de eenige pijp die ik bij mij had, een echte Goudsche, had ik in den slag verloren en daardoor toch al niet goedspreeks, draaide ik de wagen menner den rug toe, ging de trap op, want Kate wilde liever stilletjes onder haar zonnenschermje blijven zitten en bracht voor ons tweeën wijn beneden. Wat een gezellig dorpsleven was hier - zoo geheel ongegeneerd veel aangapers op bloote voeten vooral van het jongere geslacht en door hen werd mij de weg gewezen naar een winkel waar pijpen te koop waren. Ze zagen er wel vuil uit, net of ze onder de kippen hadden gelegen doch ik moest me er wel mede te vreden stellen. Bij het opsteken smaakte ze dan ook bitter doch de verder natuur, was zoo mooi dat dat alles mij het genoegen niet kon vergallen.

[71.] Een half uurtje rustens voor onze brave rosinante gleed als een kort oogenblikje heen. Nadat zij goed gevoederd was en bevrijd van de lastigste muggen gleed ook ons karretje weer daarheen steeds noordwaarts den weg op naar San Blasiën. Onder vruchtboomen die zoo hier en daar ongeregeld, ik zou haast zeggen

onverschillig, aan den weg opdoken en zoo nu en dan een handvoltje schaduw gaven mitsgaders de noodige dosis brommers en wespen ging ons pad steeds nog door het dal met de weiden en in de verte een meter of vierhonderd het teruggeschoven gebergte. Het zonnetje begon geducht te steken en de holpartijen van ons rosinantje vermenigvuldigden zich, zoodat we blij waren toen we bij het dorpje Ober-Kutterau de dalweg verlieten en onder statige pijnen in koele schaduw al stijgende den weg verder konden voortzetten. Ober Kutterau bestaat uit een groot aantal watermolens: dientengevolge een zekere levendigheid, vooral door het aanhoudend geruisch van het water. De Alb is hier echter nog zeer kalm in vergelijking met het Zuidelijk gedeelte en [72.] blijft dat tot dicht bij San Blasiën toe. De weg wordt hoe langer zoo schaduwrijker: de bergen volgen elkaar spoediger op en naderen de weg met stijle wanden en onmerkbaar laten we de Alb dieper onder ons. Op eens bij een zeer groote kromming verlaat ons het geboomte en zien we er door heen schemeren groote koepeldaken en enkele villa's. Dichter bij zien we het kolossale klooster waartoe de koepeldaken behooren. Aan den overkant van den Alb waar ook het eigenlijke dorp ligt. Uit den achtsten eeuw dateerend heeft het, niettegenstaande de veelvuldige branden waaraan het blootgesteld was, niet het minst door de wolspinnerij die een gedeelte van het gebouw in neemt, zijn antieke uiterlijk vooral door de buiten muren behouden. Op het oogenblik is er behalve de fabriek een hotel en Koerhuis dat we wegens den bescheiden tijd dien we hadden maar uit de verte hebben aangestaard. Zeer fantastisch trouwens speelde de zon op de koepeldaken tegen een grijze achtergrond van daarachter liggend gebergte.

[73.] Wij lieten het aan onzen paardenmenners over om ons onder een goed dak te brengen en aan denzelfden oever blijvend reden we een stijlen oprijweg op van een hotel dat ons voor enkele uren gastvrijheid zou verleen. Als ik mij niet vergis was het een hulphotel "Dependenz" van het Kloostergasthof. Er waren nog enkele gasten over en de roastbeef wijn en koffie lieten zich daar zeer goed smaken. Tot een teekening had ik geen tijd geen lust en leende het geval zich slecht, zoodat we na een anderhalf uur uitrustens, wat ook onze beide compagnons zeer gestade kwam den terugweg insloegen om langs een zeer stijl pad, al kronkelende langs berghellingen het 1030 Meter hooge Höchenschwand te bereiken. Afwisselend tusschen bosschen en heidevelden en rotsen bood deze tocht opwaarts de noodige verscheidenheid aan. Alles was om zoo te zeggen nieuw in plaats van in een dal zaten we hier zelf op de bergen en voor een heelen tijd zouden we onzen Alb niet terugzien. Weldra zagen we het torentje van Höchenschwand en een reeks van [74.] eeuwig lange boerderijen van een verdieping met ontzaggelijk hooge rieten daken, waarin, naar ons bleek meer dan een gezin woonde, af te leiden uit de met hekjes afgepaalde aan elkaar grenzende tuintjes langs den weg. Men zou zoo zeggen dat men hier bang was voor aardschuddingen of verschuivingen, doch het hotel, want het is hier in Höchenschwand een Luftkurort, heeft wèl vier verdiepingen, dus doet dat idee weer te niet. We hadden echter in Sankt Blasiën zoo goed onze magen gevuld, dat het ons onmogelijk was om daarvan repetitie te houden en we besloten dus om eerst eens flink te wandelen de omstreken te verkennen en het zoo begeerde "schöne Aussicht" te genieten op de Alpen, waar Meyer van spreekt. Een der kellners van het huis bracht ons, gewapend met een sleutelring waaraan een enorme sleutel door velden en wegen naar een kijktorentje van hout, net een soort tuinkoepeltje van groote afmetingen, op een kwartier uur afstands. We troffen het echter maar half want de [75.] Alpen waren slechts voor een gedeelte door onze verreijkers te zien. Een groote panoramakaart in 't rond langs de ruiten wees tegelijk aan hoe de namen der bergen waren die men door elk venster zag, Het best waren te zien de Finster Horn en nog een vijftal andere Hornen benevens de Jungfrau doch verder was 't te nevelachtig. We namen afscheid van onzen gediensstigen met een fooi en zochten ons voordeel in 't gehucht zelf kijkende naar wat bekijzenswaardig was. Het lukte mij een vrij goed idee te geven in een schetsje van de eigenaardige lange familiewoningen die men daar heeft, waarbij ons nog het kansje werd gegeven om ons gezin in eens tot een drietal te maken door de aanbieding van een alleraardigst jong kindje van het vrouwelijk geslacht voor welk aanbod we echter vriendelijk bedankten. Intusschen had de kellner, belust op onze duiten een waardig diner klaar gemaakt en toen we dan ook te huis kwamen hadden we maar aan te vallen en hoewel de rechte honger ontbrak, lieten wij het ons echter goed smaken, betaalden een vrij hooge rekening en reden langs ons kijktorentje naar Tiefenstein terug vooreerst over de kam van de berg. Boomen waren er haast niet [76.] want die konden er niet groeien: een twaalfstal dunne spichtige lijsterbessen was alles. Het was ons trouwens opgevallen dat het zoo erg waaide

terwijl gedurende den geheelen dag er niets van te merken was. Onze kellner had ons echter verteld dat van de 365 dagen daar boven het 364 dagen waait en we konden de plaid, zoo zorgvuldig door onzen Tiefensteinsche hotellier ons verstrekt, fameus goed tegen den vrij ijzigen wind gebruiken. Zoo daalden we steeds af dan langs krommingen dan langs stijle rechte kaarswegen, echte pakriemen. Kwam men in de buurt van een dorp of gehucht dan vermenigvuldigde het geboomte zich zoodat de woningen meestal alleraardigst tusschen het groen uitkeken; soms zooals bij het dorpje Frohnschwand moesten we voor een dal een heele omweg maken een groote cirkel zoodra we het dorpje aan den overkant van het dal eerst rechts van ons hadden later flak voor ons, toen weer links en eindelijk stoven we met een geweldige vaart (het beestje had trek naar zijn stal) de berg weg af door het dorp heen met een ijverig gekijk van nieuwsgierigen geroep van kleinen en geblaf van honden. Ik moet zeggen dat zoo nu en dan we niet zeker wisten hoe [77.] het met ons af zou loopen bij berghellingen en hoewel ik alle moeite deed om bij gevaarlijke hellingen, als ons beestje weer zoo'n dolle kuur kreeg, mijn Keetertje gerust te stellen, moet ik onderons bekennen dat 't mij zelf niet wel te moede was. Ik was dan ook blij dat we na een viertal dorpjes te zijn door gerend en flink gehobbeld en gehotst te hebben eindelijk de gewone dalweg die veelal horizontaal loopt bereikt hadden en zonder beenenbreken in Tiefenstein om een uur of acht konden uitstappen. Het najaar liet zich echter al duchtig gevoelen en we konden onzen hotelhouder niet genoeg danken voor zijn zorg om ons zyn plaid mede te geven waarvan we op onzen terugtocht zoo'n nuttig gebruik hadden gemaakt. Het was anders ook wat het weer betreft een verukkelijk tochtje en alle het genotene woog wel op tegen den angst van den terugweg en dan ook hoe heel anders bezag men het land op de bergruggen en wat genot voor ons Hollanders de groote open hemel boven je te zien dat ons in de dalen natuurlijk onmogelijk was. Vermoeid maar zeer voldaan bestegen we, na een verkwikkend avondmaal besproeid met de niet te versmaden pokel²⁵ landwijn die niet aan een Duitsche tafel mag ontbreken, [78.] ons mandje, wij bestelden voor den volgenden dag den 2^e Sept. de rekening en ons karretje om Tiefenstein dat ons zoo lief was geworden vaarwel te zeggen. Ik moet zeggen, we sliepen als rozen na dien tocht vergeef mij mijn pedanterie en frisch ontwaakten we door het heldere zonnetje, dat vroolijk sinds hoe vroeg reeds in ons kamertje nieuwsgierig zijn tintelende straaltjes had binnengezonden. Hoe jammer dat het nu onze afscheidsdag moest zijn, misschien wel voor goed van het heerlijke Albtal.

Doch er was reeds anders over ons beschikt. Beneden gekomen na ons boeltje bij elkaar gepakt en reis klaar ons gemaakt te hebben kwam onze gebaarde heer waard met een zoetlief gezicht en na een beschermend goeden morgen vertellen dat het hem speet maar dat zijn karretje gisteren menschen had weggebracht en nog niet terug gekomen was: dat er nergens in de buurt chaisen te krijgen waren dus dat we òf moesten blijven of de tocht naar Albbruck en het spoorstation te voet moesten doen. De man had ons zeker niet zien sjouwen daarboven anders had hij het ons niet zoo leukjes verteld. We vielen nu [79.] in werkelijkheid uit de koets die op 't oogenblik ver te zoeken was. Menschen die echter van den nood geen deugd weten te maken moeten niet op reis gaan zooals een niet te noemen voetreisvriend placht te zeggen en gedachtig aan zijn woorden brachten wij het in praktijk. De dag beloofde warm maar prachtig te zullen worden! een dag vroeger of later - daar had ik met mijn reisgeld voor gezorgd en hoeveel was er nog in ons dal te zien waarvoor wij den tijd nog niet hadden gehad. Eigenlijk gezegd was deze onverwachte stoornis een groot gelukje. Ik maakte proforma den waard attend op zijn niet gehouden woord en vroeg of we nu ook vandaag op zijn kosten logées waren waar we wel recht op hadden. De kolossus lachte hierop slechts fijntjes en zuurzoet maar liet zich niet verder uit op dit voor hem gevaarlijk chapter. Kate en ik hielden nu raad en de uitslag was dat we eens den rechter oever van den Alb Zuidwaarts zouden bescipeden en zoo gezegd zoo gedaan: spoedig onze bundeltjes weer open gemaakt, boek en zonnescerm en stoeltje en schets boek er uit gehaald en de deur uit. Wat een prachtige zomerdag het ware werkelijk jammer geweest [80.] als we met dat mooie weer tot 's avonds zeven uur achter den locomotief hadden moeten puffen. Wij wandelden den brug over voor de tweede keer, en sloegen linksaf het vredig landwegje in steeds langs het bruischende nat tusschen groenende weiden boschjes en daartusschen nonchalant verspreide boeren huizingen. Bij een der laatste woningen, die

25 pokel. Pokal: bokaal, beker.

we uit ons logeerkamertje konden zien, was het uitzicht op Tiefenstein ons hotel en de brug zoo allervriendelijkst, dat we besloten om dezen dag te gebruiken een aardig souvenir van dat plekje te veroveren zoo vol van voor ons zoo genoeglijke herrinneringen. Het schoone van het geval inspireerde mij geducht en daargelaten de mucken waarvan we bij het water al zeer veel last hadden en die toch zoo heerlijk schitterden in het zonnelicht vloog de tijd voorbij. Kate zat aan de oever op een paar hooge rotsblokken en op een klein door menschenhanden gemaakt steenen eilandje dat dienen moest om het water eenigzins af te leiden naar een molen had ik een veilig doch zonnig plekje gevonden: niet zonder gevaar echter daar de houten plank die tot het eilandje toegang gaf van vrij ouden datum bleek.

[81.] De roepstem van de lezende wederhelpt deed mij uit mijn teeken- en veegwoede ontwaken en we besloten na den eten om een uur of twee de plek weer op te zoeken om de studie zoo ver mogelijk te brengen. Zoo gezegd zoo gedaan en een uur later dat is twee uur 's middags zaten we weer op het overheerlijk plekje te braden. Men moet er wat voor over hebben als men wat zien wil. Langzamerhand kwamen we op het idee om de gezelligheid maar eens te verplaatsen brachten het teekengoedje in de eetzaal van ons hotel en wandelden of eigenlijk gezegd drementelden zoo'n beetje de weg naar de ruine Rihburg op om nog voor het laatst de schoone plekjes te bekijken. Na [het] zevenuur-diner deden we hetzelfde den weg afwaarts naar Albbrück en gingen een stijl door rollende kiezel nog al bezwaarlijk weggetje op dat ons boven op den top van het gebergte moest brengen aan wiens voet Tiefenstein ligt. Het was echter al aardig donker en te gevaarlijk om zonder licht te gaan. Mijn dieven lantaarntje werd aangestoken en nu konden we ten minste onder het digte loover zien hoe het nauwe weggetjen bezaaid met groote en kleinen steenen [82.] als een schoorsteen tusschen het groen de lucht inging. Kate had op dien aanblik en ook omdat het vrij donker werd niets geen zin om verder te gaan zoodat we ons wandelingetje maar bepaalden tot het op en neer loopen op den weg in een zeer zoele lucht door geen windje bewogen en warm gehouden door de nog gloeiende rots-wanden. Zoo langzamerhand begonnen we doelloos rond te loopen en het was een geluk dat we met ons tweeën waren, zoodat we dikwijls over de luiden in het verre vaderland spraken en benieuwd waren naar het jongste nieuws uit beider ouderlijk huis. We moesten echter geduld hebben tot het volgend station, dat we als plaats hadden opgegeven - om ons te beschrijven nl. Freudenstadt, dat we morgen avond, den 3^{den} Sept. zouden bereiken. Hoewel deze vijfde dag in Tiefenstein vrij wel overbodig was, konden we toch zonder berouw terug zien op het heerlijk séjour²⁶. Den volgenden morgen was 't rommeltje in orde. Wij betaalden onze rekening, die zeer meeviel: we betaalden 2 mark voor logiës alleen - waarlijk niet te duur - per dag en ons tochtje den 1ste Sept naar Hochenschwand koste 12 mark. [83.] We bedankten den reusachtigen gebaarde waard voor de goede dagen die we bij hem gehad hadden en stegen voor de tweede maal met pak en zak in ons karikeltje: ik jok echter als ik zoo zeg met pak en zak, want op het laatste moment had onze waard nog een verrassing voor ons bewaard nl. hij kwam met de tijding dat het goed dat wij in de wasch hadden gegeven nog niet gearriveerd was. Een aangename verrassing voorwaar en daar we er niet opgerekend hadden, meenden we, dat het beste was het te doen achter nasturen naar een plaats, waar we ten minste een dag of drie later zouden zijn en eenige tijd vertoeven en dat was Allerheiligen. Ik kan niet nalaten te be-kennen dat onze foppende waard het enthousiasme over ons verblijf in het Albdal eenigermate bekoelde, maar het prachtig mooie weer bracht ons spoedig weer in goed humeur; hoewel het schrikbeest, zooals Kate onze rosinante noemde, weer zijn gewone kuren van op hol gaan niet vergeten had. Het vloog er over zoo nu en dan en dat langs zeer diepe afgronden was dan ook niet aangenaam voor je kippevel.

In een oogwenk waren we het dal uit en in het gezicht van Albbrück en het station en we waren wel een [84.] half uur te vroeg. Een bouquet ofte wel ruiker had Kate niet mee gekregen zooals in Brückhaus. Eindelijk, na lang heen en weer slenteren op het perron en aangegaapt te zijn door de eenvoudige boertjes en burgers uit die streek, kwam het snuivend paard met al zijn wagens binnenstormen en kregen we een heelen volle coupee om onze eenzaamheid in Tiefenstein te overdenken.

We gingen denzelfden weg weer terug naar Waldshut met rechts nu de prachtige Rijn en pas na Thiengen sloegen we links de eigenlijke jonge Schwarzwaldbaan in die om zijn wendingen en tunnels zeer, hoewel

26 séjour; verblijf.

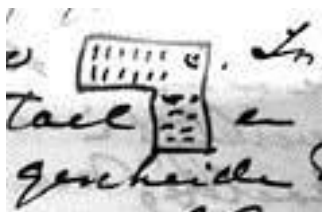
niet zóó interessant is als de oude tusschen Offenburg - Immendingen. Zij is pas kant en klaar in 1890 door de staat over genomen. We reden nu het zeer wijde Wietachthal in, overal groene weiden met hier en daar boerderijen half verscholen achter hun boschjes van vruchtboomen. Zoo ging het door met de vrij breede kalme Wutach aan den linkerkant en dan weer eens aan den rechterkant tot Weizen toe. Het eenigst pitoreske punt was het stadje Stühlingen dat we passeerden en zeer aardig tegen de bergen lag, waarboven een hoog slot zeer fantastisch uitstak. Aangenaam was het echter voor ons, dat we, bij het umsteigen te Waldshut, eene bijna leege coupée kregen, waarvan zelfs onze medereiziger aan een tusschen station een poosje later weer uitstapte.

[85.] Zoo hadden we dan het rijk alleen en daarbij volkomen vrijheid, zoodat we volop van de kaart der nieuwe Schwarzwald Bahn konden profiteren die in de coupée hing. Ik zag daarop dat een poosje later, na Weizen de baan zijn kronkelingen ging aanvaarden en dus interessant werd. We gingen geleidelijk op na Grimmelshoven en verdwenen in een vyf minuten lange tunnel die in een cirkel opwaarts liep en ons bijkans aan de zelfde plaats in de berg eruit liet alleen een 200 meter hooger. Hier zagen we het pas verlaten Grimmelshoven in de diepte, we waren zelfs een heel eind boven de toren en links hadden we het station Blumegg, een dorp met uit elkaar gelegen huizen. We gingen hierbij weer over de Wutach die heel diep onder ons lag en maakten toen nog een vreemder wending in een andere berg. We maakten al stijgende in de tweede lange tunnel links een cirkel en gingen nog altijd in de tunnel boven de pas gepasseerde in de berg weer voorwaarts totdat we na een paar minuten het daglicht weer zagen, doch weer een paar honderd meters hooger. Hier konden we Grimmelshoven niet zien dat achter den berg lag [86.] doch wel Blumegg in de diepte links. Een poosje verder echter moest de trein weer westwaarts draaien en kregen we het torentje van Grimmelshoven voor de derde keer in het oog doch niet het dorp. Dan een kleine rondgaande tunnel en nu gingen we oostwaarts en zagen Gr[immelshoven] voor de vierde keer. Vlak voor ons lag Eltenhofen doch we maakten, na aan het station wat opgehouden te hebben een heele zwenking in de open lucht om Eltenhofen heen en gingen nu weer westwaarts waar we een heel eind boven Eltenhofen weer in een korte tunnel verdwenen. Wij maakten hierbij onze laatste draai oostwaarts en zagen voor het laatst, de vyfde keer, Gr[immelshoven] in de diepte liggen nl. alleen den toren, en zoo waren we het interessantste deel der baan doorgereden. Dat steigen gaat echter betrekkelijk langzaam zoodat we verder na een ietwat snellere tocht Immendingen om elf uur bereikten, dat is na twee uur sporens. Het weer was echter verrukkelijk en we verveelden ons geen oogenblik. We kwamen nu weer op het gebied van de Donau waaraan we reeds een tak de Vilrach op het laatste gedeelte als metgezel hadden gekregen en in Geisingen kregen we de heusche [87.] blauwe Donau even te zien. We moesten in Immendingen weer uitsteigen om de trein noord westwaarts te pakken en moesten daar op een schrikkelijk wijd en groot emplacement oftewel perron, doorsneden met talrijke spoorlijnen en zonder dak, in de warme zon nogal lang wachten, wel een kwartier. Ik riep, als het te warm was en ook als de overgang van de eene op de andere lijn nog al een wandeling was meestal een kofferdrager te hulp en zoo deed ik dat ook hier. Teruggaande zagen we rechts weer het slot Wartenberg op zijn eenzame heuvel midden in de vlakte, eigenlijk een groot wit in de zon blinkend landhuis. Zoo passeerden we dan weer Pforenhut zijn eeuwenoud klooster of eigenlijk 't ziet er als een klooster uit en wordt ook heden ten dage als kerk gebruikt, maar was vroeger het jachtslot van de Karolingers. Zoo ook Donauesschingen, Villingen, St George en door een heele lange tunnel Nussbach en na een kolossale peerachtige zwenking nu en dan door tunnels het in onze herinnering zoo gewaardeerde Triberg. We hadden weer overal de prachtige diep- en vergezichten waarvan ik hierboven reeds sprak [88.] dus die ik meen niet meer behoef aan te halen en kwam zoo weer dalende in Hausach. Hier weer, umsteigen. Het was half twee geworden en daar onze maag begon te rommelen en we ongeveer een uur tijd hadden besloten we ons te versterken met een stevig dejeuner! 't was dan ook wel stevig want taai was het vleesch en oud het brood: alleen de wijn smaakte na zoo'n warme spoordag overheerlijk niettegenstaande het mandje Waldbeeren dat we onderweg opgepeuzeld hadden. We gingen nu een zijlijn van de Schwarzwaldbaan in - maar welk een verschil! Zoo woest en diep de laatste, zoo kalm en genadig was de eerste. Toch waren hier en daar, omdat de valleij der Kinzig nogal nauw is en we haar in al haar windingen moesten volgen, zeer schoone gezichten te genieten, doch alleen tot Alpirsbach. Daarna toch reden we soms in een diepte door menschenhanden

uitgegraven en zooals nu ten onzent op de lijn Utrecht Arnhem wel doorgaat, zeer saai met rijtjes dunne vruchtboomen beplant en slechts nu en dan er even over heen kijkend bij een daling van het hoogland. We waren moe en ik zou jokken als [89.] ik zeide dat we niet bly waren aan het eind van onze tocht te zijn.

Het was zoowat drie à vier uur toen we het vroolijk en levendig Freudenstadt binnenrolden en waren al van 's morgens acht uur in touw geweest. Voor mij was 't niets, maar voor Kate was 't geen hapje. We stegen uit, rolden in een omnibus en daarna in een hotel waar we een donkere zeer antiek gemeubileerde kamer, of eigenlijk zaal kregen als logeerkamer en na ons verfrist te hebben op straat voornamelijk om de oude huizen te zien die ik in de omnibus had opgemerkt en ook om eindelijk eens een flink Duitsch bataillon te zien marcheren, wat we, zoolang als we in Duitschland rond zwierven nog niet gezien hadden. 't Was hier echter ook ver te zoeken doch hoe was 't type van bewoners hier weer heel anders dan in 't Zuiden! Daar in de Zuidelijke dalen dat telkens weerkeerend in echo's zich herhalend vroolijk zweepgeklap van rijtuigen omnibussen vervoerders van boomstammen etc etc bij dat bruischende water met zijn forellen die wouden met hun rijkdom van insecten, waarbij men zoo nu en dan aan de heeren denkt van het Entomologisch genootschap [90.] hoe zij wel zouden watertanden als het tochtje maar niet zoo ver was en dat klein stadtisch nieuwsgierig gewriemel van deftig gekleurde lui met handschoentjes aan - geen water, niets geen water - alleen een kale hoogvlakte, waarop Freudenstadt ligt tusschen zijn nog oude muren alleen eenzaam als een wrat op een kale schedel en ook geen militairen - wat viel ons Freudenstadt tegen en zoo als ik later merkte, wat was 't er duur. De klein stadsche geest woei zelfs in ons Hotel zur Post, want hoewel we wilden dineren moesten we fatsoenlijk wachten tot half acht: voor dien tijd konden we niets krijgen - 't was in een woord liefelijk. De stad en omstreken gaven ons geen beter idee: de eerste is een zeer groot vierkant met twee hoofdstraten die elkaar in een kruis met even groote beenen doorsnijden precies Elburg. Zij viel mij erg tegen en nog erger toen we in het postgebouw geen enkele Hollandschen brief of courant machtig werden.

Buiten een der poorten is een Anlage waarbij men een gezicht heeft in de diepte in het Forbachdal een der zijriviertjes van de Murg en waar we ten minste een aardig kijkje hadden op [91.] een bank gezeten arm in arm op de beneden liggende boerderyen en gehuchten. De wandeling met haar ontelbare banken werd druk bezocht door net aangedane zieken, vervelende lui die de lucht sterk met ozoon²⁷ bezwangerd moesten inademen: of het misschien verbeelding was weet ik niet maar we hadden steeds een geur van bierbrouweryen of jeneverstokerijen in de neus. Of dat soms de ozoon was? 't Was echter te koud om lang te blijven zitten (Trouwens het stadje ligt 732 meter boven de zee) en na eens de zieken alleën te hebben afgewandeld keerden we in het stadje terug en bekeken de hoogst eenvoudige kerk die eigenaardig gebouwd is in een driehoek alzo.

In de hoek staat de preekstoel en in de beide vleugels zitten gescheiden mannen en vrouwen om zooveel mogelijk bij hun godsdienstoefeningen door het aardsche te worden afgetrokken. Freudenstadt is een oude Protestantsche Gemeente. In 1599 gesticht door uit Oostenrijk verdreven Protestanten werd het hun gegund als toevluchtsoord. Later werd het een duchtig Luftkurort. Dit is alles wat ik voor bizonders er heb kunnen vinden. 't Was langzamerhand etenstijd, zeven uur en nu wachte ons een zeer goede maaltijd en een [92.] klein doch exquis gezelschap natuurlijk weer gehandschoenden ter dege getoiletteerd. De zaal deed mij in het klein denken aan de eetzaal in het klooster of Insel Hotel te Constanz; 't leek wel een kerk doch gemoderniseerd en zeer chique ingericht. Misschien was het vroeger wel zoo iets geweest ik heb er echter niet naar gevraagd en ben dus op dit punt weer even wijs heengegaan. Wel moest 't een zeer oud huis zijn -

27 ozoon. Ozon: gemodificeerde zuurstof met een sterk oxyderend en desinfecterend vermogen.

dat zag men aan al het stevige degelijke hout, al die gangetjes en optrapjes, doch men miste er erg een koffiekamer met couranten om na den eten wat uit te blazen. Die was er niet en we moesten ons terugtrekken in onze kamer of eigenlijk benedenzaal. Wel acht bij vijf meter had ze slechts een hoogte van ongeveer drie meter, alles met donker uitgesneden hout beschoten zeer artistiek en zelfs in een hoek een soort nisje of met gordijns en pilaartjes afgeschoten vertrekje waarin een zitplaats en een prachtig uitgesneden lessenaar uit een stuk waarop een oude Deutsche bijbel. Men kan zich dus verdiepen in het woord [93.] zonder afgeleid te worden door de gordijntjes dicht te schuiven. Een zestal diep inlopende ramen smal alles van zwaar hout mooi uitgesneden en een pracht van een schoorsteen completeerde dit hoogst zonderlinge slaapvertrek waarin men zich in de zestiende eeuw waande. Een paar kolossale bedden vertoonden echter die mooie harmonie doch niet de onze want na met lamplicht onze brieven geschreven te hebben aan onze ouders zochten we spoedig het plekje op waar we van al de vermoeienissen van deze dag konden uitrusten. Den volgendendag bestelden we een rijtuig om ons naar Allerheiligen te brengen en waren we blij Fr[eudenstadt] te kunnen verlaten. Het stadje is te klein om comfortable te zijn en te groot om als landelijk element aangenaam aan te doen. Freudenstadt machte uns keine Freuden. Te veel menschen met mooie pakjes en te veel herrie. Het uur van vertrek was geslagen en een zeer elegante victoria met een paar flinke paarden en last not least een deftige gebaarde koetsier in liverei reed voor en onder een luchtig bijna te frisch briesje met de zon in top reden we Fr[eudenstadt] uit de zeer schoon met hoog geboomte [94.] begroeide dalweg in steeds langzaam maar aangenaam dalende.

Zoo langzamerhand vergaten we de teleurstelling die we ondervonden hadden in Fr[eudenstadt] niet het minst door de duchtige rekening die we moesten betalen nl 55.65 M. dat is ongeveer f 34 waarvan ons ritje het leeuwendeel representeerde nl 36 mark behalve de vijf mark fooi voor de koetsier die werkelijk uitstekend was, niet alleen voor zijn paarden, maar ook voor ons. Met dat al wenschte ik haast weer ons goedkoop schrikpaardje uit Tiefenstein weer terug want 41 Mark is geen kleinigheid voor een rit van hoogstens 5 uur, hoewel berg op en berg af. We reden nu langzaam af naar het Murgdal doch men mist hier de grootsche natuur van het Zuidelijke Schwarzwald, geen hoge zware rotsgevaarten geen formidabele diepten geen woeste bergstroomen en hoewel de hoogte hier soms grooter zijn, merkt men er haast niets van door de gelijkmatige glooiingen.

We reden het zeer aardig aan de Murg gelegen Baiersbron door en in het hobbende en schokkende voertuig maakte ik zoo goed en kwaad als het ging een schetsje van het Murgdal dat hier een hoek maakt.

Vervolgens gingen we de gehuchten Mittel Thal en Ober Thal voorbij en begonnen langzamerhand weer te stijgen [95.] doch toen was het met het mooie weer voor geruime tijd uit. Reeds in Mittel Thal zagen we de koppen der bergen zich hullen in dichte wolken en voorspelde de koetsier ons een flinke bui. En zoo was het ook: de wind stak in eens op en pakte mijn hoed mee zoodat ik uit het rijtuig moest stappen om ze weer binnenboord te halen.

Tot overmaat van ramp verloor de bij de handsche een hoef, en begon de regen in dikke druppels te vallen. De kap werd opgezet en onze beide parapluïen zoodat we als in een rollend huisje zaten en vrij wel voor het water beschut waren. Ten overvloede pakte de koetsier ons onder het leeren dak zoodat we niets merkten gedurende het eerste uur van de steeds kouder wordende temperatuur. Te Ober Thal werd een nieuwe hoef gekocht en aangeslagen en een heele poos later toen we geducht gestegen waren, hield de regen op en konden we onze regenschermen binnenhalen en de heerlijk hoge pijnboscen zien, druipend en druppelend met zacht getik en geurend dat het een aard had. Langs de kletsnate wegen en hier en daar van groote hoogte hadden zich klaterende beekjes en plassende watervalletjes gevormd en een donzige nevel lag tusschen boomen en op ons pad. Onze tocht ging langs een [96.] berghelling: aan den eene kant een schuine zeer groote diepte, aan den anderen kant een zeer groote met rotsblokken bezaaide hoogte: dat alles begroeid met een voor het oog ondoordringbaar donker en hoog pijnbosch: de weg werd nu prachtig steeds slingerend en stijgend zoodat we al wel een anderhalf uur stapvoets reden. Geen mensch of beest die ons hier tegenkwam. De grootste eenzaamheid heerschte hier en grootschheid: geen enkel geluid dan het regelmatig geklikklak van neervallende druppels en het in de modder doffe gestamp der paardenhoeven. Een uur voor we in Ruhestein, het hoogste punt, waar een hotelletje gebouwd is, aankwamen, ondervonden we iets

merkwaardigs ten minste voor ons Hollanders. We waren in de streek der wolken aangeland en menige wolk die we doorsneden, maakte het bijkans onmogelijk om verder dan twintig pas voor je uit te zien. 't Is een vreemde gewaarwording als men erbij denkt, dat men ze gewoonlijk een heel eindje boven zijn hoofd heeft. In Ruhstein stapte we uit en meenden op de een of andere groote boerderij in Holland te zijn aangeland midden in de mist als ware 't winter. Trouwens 960 Meter is een hoogte en we zaten midden in een wolk en zagen niets dan mist en nevel.

[97.] Wij waren trouwens, zooals ik reeds opmerkte in de zône ofte wel het gebied der wolken en wat we nu ondervonden deed mij terugdenken aan een voetreisje dat ik indertijd, nog ongetrouwd met een paar kennissen deed in de Harz. 't Was nl bij onze aankomst op de Brocken die 1000 meter hoog is dat we ettelijke honderd meter onder ons als 't ware een onafzienbaar golvend sneeuwveld zagen zoodat de Brocken als een eiland scheen te midden van verstijfd woelig water.

Na in het hotelletje Ruhstein afgestapt te zijn deden we ons te goed aan een eenvoudige doch flinke tafel, maakten daarbij kennis met een paar Engelsche dames, die van Allerheiligen waren komen wandelen, doch de wandeling was de derde compagnon, die niet zoo sterk was, slecht te staan gekomen. Uitgeput van vermoeienis en zonder eetlust had men haar boven op een der logeerkamers te bed gelegd. In de gedachte dat wij ook Engelsch waren had men ons tegenover haar geplaatst.

Ons plan was om de vermaarde Wildsee te bezoeken en werkelijk het weer liep ons weer mête: de zon brak door, de wolken vluchtten weg en met de noodige vastigheid in de maag konden we met gerustheid de half uur lange steiging ondernemen. Eerst een eindje terug langs de weg dien we afgereden hadden, toen volgens den wegwijzer links afslaan een steigend bergpaadje op heel ruw vol rots blokken boomstronken en wortels en heel sporadisch een bankje [98.] dat Kate als een oase in den woestijn begroette. Steeds onder en tusschen dicht op elkaar staand hoog pijn geboomte die flonkerden in de zon met aan ieder naaldje een droppeltje: 't was een heerlijke frissche wandeling; een poosje later, toen we de kruin van het gebergte hadden bereikt kwamen we op een breeder landweg met wagenspoor tusschen half heidegrond en steengrond, hier en daar bewassen met een ruig soort riet gewas en plotseling zagen [we] voor ons een groote diepte en; zooals we dat in Holland zouden zeggen, een kolk van zwartachtig water in het midden. het was echter maar schijn, want de kolk is een zeer groote vijver, peilloos diep, een kwartier in omvang op zijn minst en om te dalen hadden we, als we het hadden willen doen, een half uur noodig gehad volgens den hotelhouder: we deden het dus maar niet eensdeels omdat we geen tijd hadden en anderdeels omdat dan die wandeling voor 't Keertertje te bezwarend zou zijn geweest. Meyer had bij de Wildsee of Glaswaldzee een sterretje geplaatst en hij had gelijk de man. Zoo iets eenzaam en verlaten als dat 970 meter hoog liggend meer tusschen al die onvruchtbare en woeste gronden, met niets dan pijnbosschen in 't verschiet, waar een eenzame gier zijn eigenaardig gekrysch doet hooren en alle leven verder uitgestorven schijnt, doet zeer vreemd aan: men wordt er zelf stil van en toch komt men al starende naar de overkant in een dommeling van aangename gewaarwordingen die niet te beschrijven zijn

[99.] Meyer zegt niet veel van de Wild See dan dat men het *moet* bezoeken.

't Komt mij voor, ook uit de vorm af te leiden, dat het een oude krater is, die langzamerhand door het regenwater meer is geworden, zooals dat met zoovele kraters in het Eifelgebergte heeft plaats gehad. In een ommezien het schetsboek ter hand genomen en het meertje met zijn donkere wanden en het daarachter liggend hobbelen bergland geschetst was het werk van een kwartiertje waarna we langs den zelfden weg weer Ruhstein opzochten. Hier gekomen betaalden wij de rekening en waren juist van plan onze tocht te vervolgen toen de Engelsche of liever Schotsche bekenden ons ter zijde namen [en] de treurige toestand van de derde gezellin ons verhaalden, tevens dat er te vergeefs een rijtuig uit Allerheiligen was ontboden en ons vroegen of wij niet een plaatsje voor de zieke konden inruimen. Het was met onze vrijheid uit als wij het deden doch de plicht om elkaar te helpen woog zwaarder en Kate en ik aarzelden niet om aan haar wensch te voldoen. 't Viel ons echter zeer mee: de zieke was niet zoo ziek of ze kon aardig met Kate praten. 't Zal zoowat een veertig jarige ongetrouwde dochter Albions²⁸ geweest zijn een inwonster van een stadje bij

28 Albion is een oude naam voor Schotland.

Edinburg Miss Millan die zich zoo dankbaar toonde aan het jonggetrouwde paar dat zij [100.] een half jaar later een Schotsch liederenboek zond, vooral omdat zij opgetogen was, toen zij de mannelijke wederhelft verscheidene deuntjes van haar Vaderland hoorde neuriën en fluiten. Zij van haar kant gaf dan de zin van het lied de vertaling in het Engelsch daar ik nooit de Schotsche woorden had kunnen begrijpen. Uit beleefdheid voor onze metgezel waren we steeds in gesprek en kon ik niet onverdeeld mijn aandacht wijden aan de zeer schoone weg, zoodat ik me alleen weet te herinneren dat we door een door steilten omzoomde phantastische weg naar beneden gleden al kronkelend in het Kappelerdal. Prachtige vergezichten hadden we toen we nog boven op de bergen reden en bij Ottenhöfen splitste de weg zich: de linksche tak ging naar Achern, de rechtsche stijgend naar Allerheiligen: we kregen nu het meest pitoreske gedeelte van onze tocht: overal boerenwoningen die half, en half van het naar beneden rollend en schuimend bergstroompje gebruik maakten voor hun wasscherijen of meelmolentjes: overal hupsche lieden die met zeker welbehagen ons groeteden, zeker omdat we met de inhoud van onzen beurs gedeeltelijk ten minste hun land zouden verrijken. Hoogerop begonnen de pijnen die ons in 't dal verlaten hadden ons als dichte ondoordringbare hagen weer te omringen. Met een ietwat heilig gevoel [be]keek ik alles aan de weg de mensen, de huizen en de geheele omgeving: 't was immers [101.] dezelfde weg die vader en moeder Jordens na hun huwelijk bezocht hadden; hunne kinderen deden hen dat na. Mijn lichaam was in 't rijtuig maar mijn ziel bij mijn moedertje en mijn herinnering bij mijn vader: misschien zag hij mij nu: zou hij met trots op mij neerzien, de man tot wien ik met recht matige trots kan op zien of met wrevel? Ik zocht in mijn binnenste en was zoo onbeleefd haast te vergeten dat ik niet alleen was. Daar wees mij de koetsier, zonder dat ik er om vroeg, den ouden heirbaan aan, op de tegenovergestelde helling van het dal: toen was het met mijn illusie voor een goed deel gedaan en ontwaakte ik als 't ware. Daar hadden zij dus als jong paar gereden: hoe jammer dat ik dien weg niet zag. Toch bleef er nog een eigenaardigheid voor mij bewaard nl. de waard in Allerheiligen verzekerde mij dat dertig à veertig jaar geleden zijn vader waard moest zijn geweest toen mijne ouders in het toen veel kleinere hotel hun intrek namen. Nu waren er een paar nieuwere gebouwen bij geplaatst, het oude bestond echter nog en zijn eetzaal was eetzaal gebleven onder het nieuwere régime: later gelukte het mij in Straatsburg, eene fotografie van Allerheiligen te krijgen waaruit ik zag dat alleen het oude gebouw, dus de oude toe-

[102.]stand weergegeven werd en afleidde dat de nieuwe gebouwen al van zeer récente datum moesten zijn. Het binnenkomen in Allerheiligen is daarom zoo tügig²⁹ omdat men het allereerst de klooster ruïne ziet opdoemen tusschen het groen en na die langs gereden te zijn pas de moderne huizingen bemerkt. 't Was reeds een uur of vijf en vrij koud: de koetsier kreeg zijn vijf mark als fooi ook al omdat we een persoon meer hadden meegenomen dan op gerekend was en Miss Millan had ons reeds meegedeeld dat er logies in overvloed was, daar de meeste gasten reeds vertrokken waren. Haren beide wandelcompagnons wachten ons reeds bij den ingang af zoodat de wandelweg al zeer veel korter moet zijn dan de ryweg. Het oude hotel is een oud Duitsch plomp vierkant gebouw dat een reusachtig dak te torschen heeft en in de zelfde bouworde waren de nieuwe aangelegd: het verschil bestond slechts in uitgesleten stoepen en vloeren aan den eenen kant en in marmer met tapijten bedekte trappen en mozaïeke vloeren aan den anderen kant mitsgader zeer moderne serres in plaats van stoepen.

[103.] Het klooster is een bouwval zooals er zoovelen zijn, deze wat beter bewaard en interessanter dan de andere, doch zeer merkwaardig was de kloostertuin die terrasgewijze met poortjes en beeldjes en stijve ster-vormige paadjes een bekende stijl vertegenwoordigen die mij echter niet te binnen schiet.³⁰ Resten bestaan er nog van fonteintjes die hier en daar in de bassins lustig gesprongen moeten hebben. Bij het verlaten van elk terras moet men een poortje door en langs een trapje van drie vier treden. In zijn verbeelding ziet men hier nog de monnikjes of zusterjes rond dwalen, zorgende voor hun groentens of bloemperken. Onze eerste vraag was of er logies was en verder of er ook voor Herrn Jordens een mand met linnengoed was gekomen. Een zucht van verlichting, toen beide vragen bevestigend beantwoord werden en dadelijk werden we geïnstalleerd. Zooals ik zeide bestond het oude hotel nog waarin papa en mama Jordens moeten gelogeerd hebben en

29 tügig. Waarschijnlijk bedoeld: typisch.

30 Een formele Franse tuin.

dat nu diende tot eet- & ontbijt en recreatiezalen en verder tot keukens en logies voor het dienstpersoneel. In de eetzaal op de eerste verdieping hingen nog plaat en kunstwerken van zeer ouden datum meest beeltenissen van vorstelijke of beroemde personen, die [104.] Allerheiligen met een bezoek hadden vereerd: overigens zag alles er zeer soliede doch eenvoudig uit alles dateerende van het begin dezer eeuw.

Kate kon natuurlijk dat gevoel niet hebben dat ik er had maar ik weet wel dat het avondeten aan dien langen met gasten opgepropte tafel half droomende door mij werd verorberd, terwijl onze Schotsche vriendinnen gezorgd hadden dat wij vlak tegenover hen kwamen te zitten dat Kate de gelegenheid gaf om duchtig haar Engelsch te luchten. Mijn vrouwtje heeft door 't veel te lezen een goede copia verborum doch 't spreken door ongewoonte verraadt nog te veel het zoeken: intusschen kreeg zij van hare Schotsche zusters een aantal lofzangen op hare welbespraaktheid die ze dan ook terdege verdiende.

In de kamer daarnaast kon men koffie met een poesje³¹ gebruiken een zeer groote vierkante ruimte nogal donker door hier en daar het eikenhout beschot dat slechts getemperd werd door de vele Schwarzwaldkaarten en gravures alweer van hooge personages: in 't midden een groote luster van hertengeweiden gemaakt. 't Ongelukkigste was echter dat er niet gerookt mocht worden zoodat we met shalw en schrijfbehoeften naar buiten in de aangrenzenden veranda gingen zitten en daar koffie bestelden.

31 poesje: afkorting van *pousse-café*, een glaasje likeur of cognac na de koffie of poester: koffie met cognac, halfom.

Index

- Achern 33
 Adam. Bijbelfiguur 12
 Alb. Riviertje 20, 21, 22, 24, 25, 26, 27
 Albbruck (Albbrück, Alb brug) 20, 21, 27, 28
 Albdal (Albtal, Albthal) 18, 19, 22, 27, 28
 Hohenfels. Logement (Hotelletje) 20, 21
 Albion 32
 Allerheiligen 28, 31, 32, 33, 34
 Hotel 33
 Klooster(tuin) 33
 Alpen. Gebergte 17, 26
 Alpirsbach 29
 Arnhem 30
 Baden-Württemberg (Baden) 16, 19
 Baden-Baden (Baden) 8, 13
 Baden-Durlach 12
 Baden-Durlach. Hertog van 12
 Baedeker. Reisgids 11
 Baiersbron 31
 Bingen 8, 10, 11
 Bellevue. Hotel 11
 Blumegg 29
 Bodensee (Boden See) 15, 16
 Bonn 8, 9, 10
 Rheineck. Hotel 10
 Brocken. Berg 32
 Brodt. Huismeester 11
 Bruckhaus (Brückhaus) 20, 21, 24, 28
 Constantinopel (Konstantinopel) 15
 Delft 10
 Polijtechnikum 10
 Den Haag ('s Hage) 7, 9
 Veerkade 23
 Deventer 7
 Donau. Rivier 15, 29
 Donaueschingen (Donaueschinge, Donauesschingen) 8, 15, 29
 Dordrecht (Dort) 9
 Drachenfels. Berg 10
 Duitsland (Deutschland) 7, 8, 16, 22, 24, 30
 Edinburgh (Edinburg) 33
 Eicken, Von. Huisbaas 10
 ----, Von (zoon) 10
 Eifelgebergte 32
 Elburg 30
 Eltenhofen 29
 Finster Horn. Berg 26
 Fischeholz, de 18
 Forbachdal 30
 Frankrijk 8
 Freudenstadt 8, 28, 30, 31
 Hotel zur Post 30
 Frohnschwand 27
 Fürstenberg (Furstenberg), vorsten van 15
 Geisingen 29
 Gelderland 7
 Glaswaldzee 32
 Görwihl 21
 Grimmelsthoven 29
 Harz. Gebergte 7, 11, 32
 Harzburg 10
 Hasselt, Alexander Willem Michiel van (schoonvader) 7, 23
 ----, Catharina Wijnanda (Kate, Keetertje) Jordens-van (jonge vrouw, vrouwtje, wiefken, Mevrouw) 7, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 30, 32, 34
 ----, Cornelia Georgette van 7
 Hausach 29
 Heidelberg 8, 11
 Kasteel, Slot, ruïne 11
 Wirtschaft Zur Post 11
 Höchenschwand (Hochenschwand) 19, 23, 24, 26, 28
 Hohenwiel (Hohentwiel). Kasteel 15
 Holland 16, 17, 22, 23, 24, 32
 Hollandsche school, de 12
 Höllthal 14
 Hornberg 14
 Hus (Huss), Johannes (Johan) 15, 16
 Ibach. Riviertje 25
 Immendingen (Immendinge) 15, 29
 Immeneich 19, 25
 Jacob, den waren 16
 Jarman, Cornelia Jeanette Welmoet Jordens- (moeder, mama, moedertje) 7, 10, 33
 Jordens, Anna Catharina (dochter) 7, 10
 ----, Daniël Jacob Rudolph (ik, Jordens, Mynheer, Hernn Jordens) 7, 10, 17, 22, 24, 27, 28, 32, 33, 34
 ----, Ernst Anthon (Oom Anton) 10
 ----, familie 7, 10
 ---- Sr., Johan Hendrik Georg (vader, papa) 7, 33
 ---- Jr., Johan Hendrik Georg (Broeder Georg) 7, 10
 Jungfrau. Berg 26
 Kappelerdal 33
 Karlsruhe 8, 11, 12, 13, 16
 Badhuis 12
 Grosse. Hotel 11
 Hertogelyk paleis 12
 Hortus botanicus 12
 Schilderijen-museum 12
 Schlos Garten 12
 Stadtgarten 12
 Thiergarten 12
 Karl Wilhelm markgraaf van Baden-Durlach 12
 Keulen 8, 10
 Kinzig. Rivier 14, 29
 Kinzig vallei (Kinzig vally) 14
 Koblenz (Coblenz) 8, 10
 Konstanz (Constance) 8, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 30
 Conciliegebouw 16
 Dom, de 16
 Insel hotel 15, 16, 17, 18, 30
 Kaufhaus 16
 Kutterau (Kütterau) 19

- Lahn. Rivier 8
 Laufen. Kasteel 18
 Loo, het. Paleistuin 12
 Lorelei (Loreley). Berg 10
 Ludwig I. Paltsgraaf 11
 Luxemburg 17
 Maas. Rivier 9
 Main. Rivier 8
 Mainz 8, 10, 11
 Meersburg 16
 Slot 16
 Meier (Meyer). Reisgids 19, 26, 32
 Millan, Miss 33
 Mittel Thal. Gehucht 31
 Möhlmann, juffrouw 10
 Mosel. Rivier 8
 Mozes. Bijbelfiguur 14
 Murg. Rivier 30
 Murgdal 31
 Neckar. Rivier 8
 Nederland 8, 9
 Neuhausen 8, 17, 18
 Fischeholz, de 18
 Känseli, de 18
 Laufen (Laufe). Hotel 18
 Rheinfall. Hotel 17
 Schweizerhof. Hotel 18
 Slot 17
 Neuss 10
 Neustadt 20
 Niesesmühle 25
 Noord Brabant 9
 Nortier, doctor 11
 Nortier, familie 11
 Nussbach 29
 Ober-Kuttera 26
 Ober Thal. Gehucht 31
 Offenburg 13, 29
 Oosberg 10
 Oostenrijk 30
 Ottenhöfen 33
 Overijssel 7
 Pfohren 15
 Pfohrenhut 29
 Klooster, jachtslot 29
 Raphaël. Schilder 12
 Rastatt 13
 Reynst, Jan 10
 Reynst, (vrouw) 10
 Reynst, (zoons) 10
 Rotterdam 9, 16
 Centraal Station 9
 Maashotel 9
 Rihburg. Slot, ruïne 22, 23, 25, 28
 Ruhestein (Ruhstein) 31, 32
 Rijn. Rivier 7, 8, 10, 11, 17, 18, 28
 Rheinanlage 11
 Rijndal 13
 Rijnkant 11
 Rijnland 7
 Rijn oever 18
 Rijnstreken 9
 Sankt Blasien (San Blasiën) 20, 25, 26
 Klostergasthof 26
 Sankt Georg (St George) 29
 Schaffhausen (Schafhausen, waterval) 7, 8, 17, 18
 Schlucht. Rivierte 20
 Schlüchttal (Schluchtdal) 18, 20
 Schotland (Vaderland) 32
 Schwarzwald 13, 14, 31
 Schwarzwald bahn (Schwarzwaldbaan), de 13, 14, 15, 28, 29
 Singen 15
 Straatsburg 8, 33
 Stühlingen 29
 Slot 29
 Teufelsküche. Rots 25
 Thiengen (Thienge) 18, 28
 Tiefenstein 8, 19, 20, 23, 25, 26, 27, 28, 31
 Hotel zur Post 20
 Tiefenstein. Ruïne 24
 Todtmoos 25
 Triberg 13, 14, 17, 29
 Ochsen. Hotel 14
 Triberger waterval 14
 Turkije (Turkye) 15
 Utrecht 30
 Venlo (Venloo) 8, 10
 Villingen 29
 Vitrach. Rivier 29
 Vogezen (Vogesen). Gebergte 13
 Waldkirch 20
 Waldshut 28, 29
 Wartenberg. Slot 29
 Wehrle. Herbergier 14
 Weizen 29
 Wiesbaden 10
 Wietachthal 29
 Wildsee Wild See 32
 Wilfingen 19
 Witznau 19
 Wörth (Wörth^{er}). Kasteel 18
 Wutach. Rivier 29
 Zeus. God 10
 Zuidpool 16
 Zwarte Woud zie Schwarzwald.
 Zwitserland 8, 16, 20

Eerder is in deze serie verschenen:

1	DIERBARE LAURA Brieven van Rudolf Sandberg 1823 – 1830	14.-
2	HOOGH WEL GEBOREN HEER EN NEEF Brieven van de patriot Adolf Warner van Pallandt tot Zuthem 1782 – 1787	Digitale uitgave 5.-
3	NAAR PARIJS Een reisverslag van enige Zwolse heren naar de Franse hoofdstad in 1777	7. ⁵⁰
4	LIEVE NAATJE Brieven van Elsje Feith aan Naatje Siertsema, en andere familieleden	8. ⁵⁰
5	EENE REYSE NA VLAANDEREN EN BRABAND Een reisverslag van Lambertus Nilant uit 1768	8. ⁵⁰
6	AEN ALLE VRINDEN MET RESPECT Correspondentie van familie Nilant 1698 - 1762	9.-
7	VAN FOLIO TOT DUODECIMO Negen particuliere Zwolse bibliotheken	10.-
8	VERLOREN HUISELIJK GELUK Gedichten en overpeinzingen 1795 - 1817	7. ⁵⁰
9	BANKROET De ondergang van Johan Willem Simon baron van Haersolte 1810	17. ⁵⁰
10	GELIEVE HET DAER HEEN TE DIRIGEREN... De brieven van Willem V aan Arend Sloet tot Tweenijhuizen 1771 - 1785	9.-
11	ALLER TREFFENDST EN STOUT De huwelijksreis van J.C. baron van Haersolte naar Duitsland, Zwitserland en Italië in 1837	6.-
12	BROEDER IN APOLLO Brieven en alba amicorum van Zwolse dichters 1800 - 1840	12.-
13	EEN GROTE TOUR Hendrick Jordens in Engeland, Frankrijk, Zwitserland en Duitsland 1684 - 1685	10.-
14	LEVENSBERICHT De autobiografie van J.F. Serrurier 1771 - 1844	11.-
15	EEN HELE COURANT De correspondentie van de familie Bangeman 1804 - 1881	11.-
16	REISEBOEK Vijftien reisverslagen van de jonge graaf van Rechteren Limpurg 1804 - 1813	Digitale uitgave 5.-
17	DE GEWIGTIGSTE GEBEURTENISSEN Het studentendagboek van Adolph F.L. graaf van Rechteren Limpurg 1814-1817	12.-
18	OVER GROTE KEIEN NAAR PARIJS De huwelijksreis van graaf van Rechteren Limpurg 1824	7.-
19	LIEVE PAPA! Brieven van W.B. Blijdenstein, bankier te Londen aan B.W. Blijdenstein, bankier te Amsterdam 1895-1907	14.-
20	AANGENAME RENCONTRES Drie reisherinneringen aan de Rijn 1821, 1840 en 1865	8.-
21	PERROKIETEN EN PAPAGAYEN, PAPAIJERS EN PISANGS Een reis om de wereld 1824 - 1826	7.-
22	SCHOUWPELEN Een reis naar de Middellandse Zee 1834	8.-
23	HET ANKER WORDT GELIGT Brieven vanuit de hele wereld van J.C. baron van Haersolte 1824 - 1834	Digitale uitgave 5.-
24	HERINNERINGEN AAN DUITSLAND Harzgebergte 1856, Taunusgebergte 1872, Baden-Baden 1902	9.-
25	EN ROUTE Drie reisjournalen van Rudolphina gravin van Rechteren 1827, 1836 en 1838	9. ⁵⁰
26	EER EN LUISTER Het proces om de havezate Haerst 1786 - 1803	9. ⁵⁰
27	TAL VAN BERGEN EN BOSSCHEN Een reis naar Saksen, Bohemen en het Thüringerwoud 1876	8.-
28	GEFNUIKTE AMBITIES Geen geld en eer voor onwettigen 1834-1900	10.-
29	EEN WAARLYK PRACHTIG LANDSCHAP Een reis door Graubünden en Glarus 1875	8.-
30	AFGEZEIJLD Een commissie naar Staats-Vlaanderen 1783	7.-
31	ONBESCHRYFELYK GROOTSCH Een wandeling door Zwitserland 1869	Digitale uitgave 5.-
32	WILDROMANTISCH Een tocht door Beieren, Tirol en Oostenrijk 1878	Digitale uitgave 5.-
33	EEN ALLERDROEVIGST TREURTONEEL Een mislukte reis naar Noord-Amerika 1783	7.-
34	EEN ONAFHANGELIJK WIJS EN ALMAGTIG WESEN De geloofsbelijdenis van Margaretha Isabella van Ittersum tot Relae 1801	Digitale uitgave 5.-
35	TOT LOSSER GEKOMEN Het notitieboek van Aleida Leurink 1698-1754	Digitale uitgave 5.-

36	'T IS EENE TOOVERWERELD Een bezoek aan de wereldtentoonstelling te Wenen en een tocht in Salzkammergut door Mattheus van Delden 1873		8.-
37	EEN AANBLIK EENIG IN ZYN SOORT Mattheus van Delden in Tirol en in het noorden van Italië 1868		10.-
38	s'LANDS WIJZE, s'LANDS EER Beschrijving van Londen, Wight en Noord-Wales door Mattheus van Delden 1879		9.-
39	REIJSJES NA MUNSTERLAND Floris Willem Sloet tot Warmelo, 1776; Hendricus Octavius Feith, 1814 en 1817; Adrien Jean Elisa van Bevervoorden, 1834		9. ⁵⁰
40	ONGEMEENE LIEFDE EN GENEAGENTHEYT Hendrik Berents' journaal van zijn reis naar de Doopsgezinde Broeders in Pruisen, 1719	Digitale uitgave	5.-
41	THEE DRINKEN Het dagboek van Steven van Delden en Aleida Catharina Houck, 1812-1824	Digitale uitgave	5.-
42	REIZEN VOOR GENOEGEN Een reisje van Aleida van Delden door België en langs de Rijn, 1856, en van Mattheus van Delden door België, 1863	Digitale uitgave	5.-
43	DEN TOESTAND DER BOSSCHEN Een studiereis van J.H.G. Jordens door Duitsland ten behoeve van de bosbouw in Oost-Indië. 1854-1855	Digitale uitgave	5.-
44	VERDER! IMMER VERDER! Een bezoek van Mattheus van Delden aan het kleine eiland Helgoland. 1877	Digitale uitgave	5.-
45	GEGROET Gedichten van Hermannus Gerhardus Gregorius Overbeek. 1880	Digitale uitgave	5.-
46	DICHT-LUIJM Een verzameling van mengedichten door Willem de Lille. 1774-1781	Digitale uitgave	5.-
47	DE NIEUWE WERELD Een vakantiereis van Willem van Haersolte naar Noord-Amerika. 1904	Digitale uitgave	5.-
48	MIJN' LIER De gedichten van Hendrik Gerhard Kronenberg. 1797-1819	Digitale uitgave	5.-
49	GETROUWE AANKLEVERS VAN 'T HOOGVORSTELYK HUIS Brieven van A. Rotterdam, perdikant te Zuilen en Steenwijk aan J. Royer, hofpredikant van stadhouder Willem V. 1752-1780	Digitale uitgave	5.-
50	EEN SIERAAD VAN ZYN GESLACHT Levensbeschrijvingen van en over Frederik Alexander Sippo Arnold baron van Ittersum. 1869	Digitale uitgave	5.-
51	VEIL VOOR HET VADERLAND Brieven van zes zonen aan hun moeder de douairière Van Ittersum-van der Merwede. 1830-1834	Digitale uitgave	5.-
52	SOUVENIR Het album amicorum van Flore Sloet tot Warmelo. 1804-1819	Digitale uitgave	5.-
53	HET FEU SACRÉ VOOR REIZEN Brieven van John Blijdenstein uit Oost-Indië. 1897-1900	Digitale uitgave	5.-
54	HERINNERING AAN DIE GELUKKIGE DAGEN Twee reizen langs de Rijn door Johannes Gerardus Julianus baron van Ittersum in 1835 en 1842	Digitale uitgave	5.-
55	JOURNAAL VAN EENE DUITSCHE REIS Verslag van een reis langs de Rijn van de familie Mollerus en J.G.J. baron van Ittersum door juffrouw Braber. 1838	Digitale uitgave	5.-
56	GEZELLIGJES MET HUN TWEETJES ALLEEN De huwelijksreis van Daniël Jacob Rudolph en Catharina Wijnanda van Hasselt naar het Rijnland. 1891	Digitale uitgave	5.-

O V E R I J S S E L S E H A N D S C H R I F T E N

Te bestellen bij Streng, Woesterweg 5, 8162 RW EPE
T 0578 614388 M jcstreng@planet.nl W strenghansenpublicaties.nl